

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

Кваліфікаційна робота

**УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
УЧАСНИКІВ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

**MANAGING THE DEVELOPMENT OF DEMOCRATIC VALUES OF
PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A GENERAL
SECONDARY EDUCATION INSTITUTION**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки
Освітньо-професійної програми
«Освітній менеджмент в педагогічних
системах»

Ястребова Наталя Віталіївна

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, старший викладач Стрельбицька
Світлана Михайлівна

Рецензент: кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Сторож Вікторія Василівна

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту

№ _____ від _____

Завідувачка кафедри

_____ Неля КУЗНЕЦОВА

Захищено на засіданні ЕК

протокол № _____ від _____

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ Тамара ГУМЕННИКОВА

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі досліджуються концептуальні засади дефініції «демократичні цінності» та теоретико-методологічні засади управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти. Визначено ключові демократичні цінності, якими має володіти особистість здобувача в сучасному громадянському суспільстві. Окреслено та охарактеризовано ряд підходів в управлінні закладом загальної середньої освіти. Розкрито стан розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу та розроблено методичні рекомендації, щодо підвищення рівня їх розвитку у закладі загальної середньої освіти.

Емпіричне дослідження визначило рівень демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: управління, розвиток, цінності, демократичні цінності, заклад загальної середньої освіти, учасники освітнього процесу.

ABSTRACT

The qualification work examines the conceptual foundations of the definition of «democratic values» and the theoretical and methodological foundations of managing the development of democratic values of participants in the educational process of a general secondary education institution. The key democratic values that an applicant's personality should possess in a modern civil society are identified. A number of approaches to the management of a general secondary education institution are outlined and characterised. The state of development of democratic values of participants in the educational process is revealed and methodological recommendations are developed to improve the level of their development in a general secondary education institution.

The empirical study has determined the level of democratic values of participants in the educational process of a general secondary education institution.

Keywords: management, development, values, democratic values, general secondary education institution, participants of the educational process.

Зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	8
1.1. Феномен «демократичні цінності» в науковій літературі та їхнє функціональне значення.....	8
1.2. Основні теоретичні підходи до управління розвитком демократичними цінностями учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.....	15
Висновок до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	23
2.1. Організаційно-методичні основи дослідження	23
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	34
Висновок до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	48
3.1. Методичні рекомендації щодо управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти.....	48
Висновок до розділу 3.....	56
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна переживає надскладний час але все одно не втрачає курс на відродження. Демократичні цінності є основою європейського вектору розвитку нашої країни.

У статті 1 Конституції України наголошується, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [18]. Тому саме демократизація, соціалізація, зростання правової культури громадян є пріоритетними ознаками для її розвитку.

Так, саме школа стає тим осередком, де мають навчити що таке демократичне суспільство і як у ньому жити. Адже, саме в демократичному суспільстві кожен має право на власну думку, може її висловити та може впливати на прийняття рішень. Важливо, щоб саме в закладі загальної середньої освіти здобувачі мали змогу розвивати демократичні цінності, а для цього у школі має бути побудована система розвитку демократичних цінностей. Це можливо тільки із залученням до співпраці всіх учасників освітнього процесу.

За таких умов, демократизація як процес посилення впливу громадян на прийняття важливих для українського суспільства рішень детермінує зміни і в освіті, що безпосередньо впливає на виховання підростаючого покоління. Саме тому однією з актуальних задач сучасного закладу загальної середньої освіти є виховання демократичних цінностей зростаючої особистості, здатної до взаємодії з різними соціальними інститутами задля вирішення важливих проблем спільного життя в демократичному суспільстві [28].

Разом з тим, сучасна парадигма освіти направлена на розвиток особистості здобувача, зокрема критичного мислення, самостійності, етичних цінностей. Перед педагогами постає завдання всебічно підтримувати, вчити та стимулювати здобувачів освіти робити власні висновки, приймати рішення та брати на себе за це відповідальність. В свою чергу, батьки повинні підтримувати ці активності і власним прикладом доводити важливість таких

дій. Гармонія взаємодії учасників освітнього процесу залежить від атмосфери, яка створена в закладі освіти за рахунок прийняття правильних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій щодо означеної проблематики показав, що питання демократичних цінностей в освіті розглядалось у наукових розвідках як зарубіжних, так і українських науковців (Х. Бісет, В. Вайдінгер, А. Головченко, Р. Голлоб, Л. Колесник, П. Крапф, О. Кривонос, Л. Круль, Г. Куц, Н. Матвеєва, М. Матішак, Т. Матусевич, Г. Назаренко, О. Невжицька, О. Овчарук, О. Олафсдоттір, С. Терепищій та ін.).

Об'єкт дослідження: демократичні цінності учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

1. Розкрити стан досліджуваної проблеми в науковій літературі.
2. Визначити особливості управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.
3. Емпірично дослідити організаційні основи управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.
4. Розробити методичні рекомендації щодо управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань використано комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури, поєднання історичного та логічного методів вивчення теорії питання, порівняння, класифікація, узагальнення, метод

педагогічного спостереження, анкетування, математична обробка даних емпіричного дослідження.

База дослідження. Опорний заклад Миколаївський ліцей з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Бородінської селищної ради, Болградського району Одеської області.

Теоретичне значення роботи пов'язане із спробою дослідити та узагальнити зміст феномену «демократичні цінності» в науковій літературі та їхнє функціональне значення. Визначити основні теоретичні підходи до управління розвитком демократичними цінностями учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

Практичне значення. У матеріалах дослідження представлені рекомендації щодо управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження.

1. Ястребова Н. В. Концептуальні засади визначення сутності поняття «демократичні цінності». *Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми та перспективи розвитку* : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р) / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса, 2023. С. 370–372.

2. Ястребова Н. В. Діагностика рівня розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу. *Актуальні потреби педагогічної науки XXI столітті*: матеріали III Регіональної наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 жовт. 2023 р) / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса, 2023. С. 69–71.

Структура та обсяг роботи кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Загальний обсяг роботи – 84 сторінки, обсяг основного тексту – 60.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Феномен «демократичні цінності» в науковій літературі та їхнє функціональне значення

В складних реаліях сьогодення, процес демократизації сучасного суспільства – це його оновлення, яке викликає зміни в усіх сферах життєдіяльності. Для того щоб цей процес відбувався ефективно та якісно, важливо зрозуміти за допомогою яких цінностей він будується. Саме тому виникає необхідність розуміння феномену «демократичні цінності». Разом з тим, особливо глибокого теоретичного осмислення потребує розвиток демократичних цінностей якраз в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти. Позаяк, саме заклад загальної середньої освіти є тим первинним інститутом в якому починається розвиток демократичних цінностей у його здобувачів, які згодом стають підґрунтям для формування майбутніх соціально зрілих лідерів.

Наголосимо, що активне залучення громадян до суспільного життя через свідому громадянську позицію визначає рівень демократичних процесів в країні. Ядром демократії є її громадянин, його життя, здоров'я та гідність. В свою чергу, порядок, заснований на свободі й відповідальності, в демократичному суспільстві підтримується за рахунок цінностей якими володіють громадяни [36].

Спробуємо дослідити та проаналізувати сутність феномену «демократичні цінності».

Так, у наукових розвідках ученого М. Головатого поняття «цінності» розглядаються як певні ідеї, погляди за допомогою яких люди задовольняють

свої потреби та інтереси [10]. Водночас, дослідник М. Рокіч трактує поняття «цінності» як стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування має потенційне значення з особистого погляду [19].

Також, зазначимо на тому, що цінності мають соціальний характер та кристалізуються під час індивідуальної діяльності особистості на основі суспільної практики та в межах суспільних взаємовідносинах.

Разом з тим, демократичні цінності в науковій літературі визначаються як те, заради чого захищають демократію, це її значущість і життєдайність, її привабливість для мільйонів людей, те завдяки чому демократія здобуває нових прихильників в усьому світі. До демократичних цінностей в першу чергу належать: громадянство і громадянськість, свобода слова, Людська гідність, моральна автономія, приватність, невтручання в особисте життя, громадська асоціація, соціальний порядок [3].

Розвиток демократичного громадянства ефективно здійснюється в освітньому процесі: через навчання здобувачів, підготовку педагогів, роботу з батьками для злагодженої взаємодії.

Водночас, аналіз наукової літератури показав, що базовими демократичними цінностями є поняття «свобода», «відкритість», «толерантність». Так, досліджуючи поняття «свобода», як демократичної цінності, погоджуємося з думкою вченої Л. Ордіної про те, що свобода – це фундаментальний спосіб ствердження особистісного буття. Тому, сама сутність людини її соціальні дії і визначають прояви свободи. Зазначимо, що свобода людини визначається багажем знань про сутність речей і процесів, якими вона активно керується, та потребою духу, який визначає цю закономірну діяльність [40]. В цілому, розуміння свободи як демократичної цінності наповнює життя людини змістом в контексті особистісних і соціальних запитів. Вбачаємо, що завданнями освітнього закладу є формування у здобувачів ціннісного ставлення до свободи, як демократичного феномену. Разом з тим, поняття «відкритість», як демократична цінність, характеризується складовою особистості та визначає

вміння і готовність бути самим собою, вільно висловлювати свою позицію, поважаючи думку співрозмовника. Одним із засобів формування відкритості є діалог. Зауважимо, що діалогічна взаємодія має бути побудована на принципах взаємоповаги, співробітництва та чесної конкуренції [40]. В свою чергу, «толерантність» визначається, як терпимість до чужої думки, вірувань та поведінки. В той же час, автор Великої української енциклопедії С. Шевчук визначає толерантність як соціальну цінність, індивідуальну чесноту та суспільний ідеал [2]. В контексті даного дослідження толерантність саме, як демократичну цінність, визначаємо як освітню взаємодію учасників освітнього процесу побудовану на здатності кожного учасника сприймати позицію іншого, як об'єктивну реальність [40].

Але вбачаємо проблему в тому, що перелічені цінності є досить суб'єктивними, адже кожен із учасників освітнього процесу враховує власні пріоритети наповнюючи кожне поняття своїм змістом. Відтак, наголошуємо, що утвердження загальновизнаних демократичних цінностей можливе лише тоді, коли кожен з учасників зрозуміє їх важливість та справжнє значення.

В своїй основі демократичні цінності спираються на концептуальні підходи давньогрецьких філософів (Аристотеля, Демокріта, Перікла). Так, саме Перікла вважають першим ідеологом демократії. Під час свого правління афінським полісом (461 р. до н.е.) він стверджував, що саме демократія сприяє розвитку толерантності та громадянського духу. Ідеологія Перікла базувалася на певних принципах, перелік яких нами було відображено у схемі (див. Рис. 1.1).

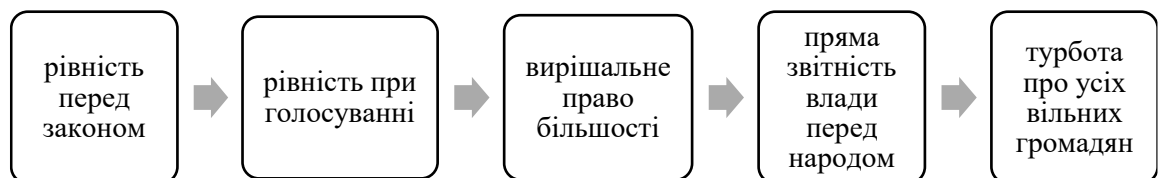

Рис. 1.1. Головні принципи афінської демократії

Так, як видно з вищезазначеної схеми, афінська демократія за часів правління Перікла опиралася на рівність перед законом, більшість мала вирішальне право, вільні громадяни мали рівні права при голосуванні [4].

В свою чергу, Демокріт (бл.460-370 р.р. до н.є.) бачив важливими завданнями вдосконалення держави через закон шляхом вибору мудрих правителів. Принцип «узгодженого і гармонійного діяння» на думку Демокріта полягав у погодженні різних суспільних інтересів. Філософ пропагував думку про те, що держава і суспільство виникли винятково внаслідок діяльності людини як суспільної істоти. Натомість активну життєву позицію людей у державі виносив на перше місце Аристотель. На його думку громадяни повинні брати участь у вирішенні загальнодержавних справ. Також, Аристотель в своїх роботах наполягав на тому, що держава створюється не просто заради життя, а виключно заради щасливого життя людей [4].

Водночас, у епоху Середньовіччя філософи та мислителі захищали проблеми демократії через ідеї підвладності, як окремої людини, так і народу. Значний вплив на погляди мислителів того часу мала релігійна та християнська покора, яка вважалась найбажанішою чеснотою людини. Зокрема, філософські погляди епохи Середньовіччя набули переосмислення в епоху Відродження, а саме глибокі і ґрунтовні роздуми про ідеї демократії належать працям Т. Гоббса, Н. Макіавеллі, Ж-Ж. Руссо та ін.. Особливу значимість надавали мислителі того часу таким цінностям, як: мораль, свобода, справедливість і закон [4].

Отже, досліджуючи дефініцію «демократичні цінності» нами було визначено, що трансформація поняття відбувалася під впливом часу, розвитком суспільства, державного та політичного устрою, революцій тощо. Відповідно, з плином часу на основі вже відомих ідеологій щодо розвитку демократичних процесів, окремими дослідниками були сформовані певні концепції.

Відтак, спираючись на результати дослідження оригінальних концепцій

громадянського суспільства західних учених другої половини ХХ сторіччя (Р. Арона, К. Поппера, Ю. Хабермаса, К. Ясперса); проблемних питань розвитку і формування демократичних цінностей в роботах українських учених (В. Андрущенко, Н. Колісніченко, О. Савченко, О. Слободяник); концепцій демократичних цінностей (В. Гапотій, Л. Шитілов) можемо зазначити, що філософські та науково-педагогічні концепції мають відмінності, але є й те, що їх об'єднує, а саме:

- активна громадянська позиція;
- верховенство права;
- національна ідентичність.

Переосмислення цінностей, яких потребує сучасна демократична країна, можливе за умови залучення всього громадянства. Адже від того наскільки сучасне суспільство розуміє принципи правової держави, суспільства і залежить соціальна якість нашої країни [28].

Разом з тим, погоджуємось з думкою дослідника А. Кудряченко про те що конституційні засади щодо демократичних цінностей та прав і свобод людини були й залишаються характерними для держав з розвиненою демократією але мають тривалу історію формування [29].

Демократичні цінності сформувалися в епоху Просвітництва й були політично заявлені ще під час Великої французької революції 1789 р. «Свобода» (Liberte), «Рівність» (Egalite), «Братерство» (Fratarnite). Сучасне визначення «Братерство» трактується як «Солідарність» [41].

Так, такі дослідники як Р. Голлоб, Е. Хаддлестон пропонують свою концепцію демократичних цінностей притаманних демократичному суспільству. Дослідники виділяють критерії установок і схильностей притаманних демократичному громадянству: відкритість, довіра й чесність, самоповага й повага до інших, демократичне лідерство. Насамперед, автори наголошують на практичному застосуванні знань, вмінь та навичок якраз в освітньому процесі. Тому, виокремленні взаємопов'язані елементи концепції: знання й усвідомлення; вміння та навички; установки й цінності. Заразом,

дослідники поєднують елементи концепції з вимірами активного громадянства, а саме:

- політичним;
- правовим;
- соціальним;
- економічним [35].

На підставі аналізу наукової літератури, нами було викреслено найважливіші цінності притаманні демократичному суспільству, котрі відображено у схемі (див. Рис.1.2).

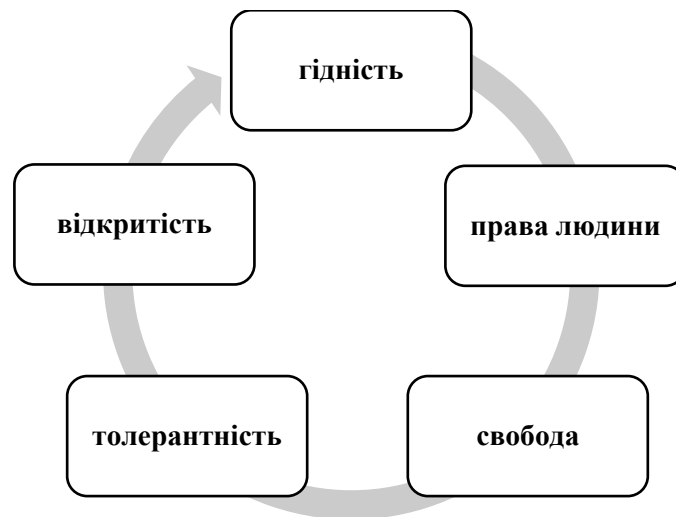

Рис. 1.2. Цінності притаманні демократичному громадянству

З огляду на вищезазначену схему, найважливішими демократичними цінностями, на наш погляд є: гідність, права людини, свобода, толерантність та відкритість.

Аналіз наукової літератури показав, що вчені досліджують окремі, ключові на їх думку, демократичні цінності. Так, у своїх працях Н. Григорук до демократичних цінностей відносить: громадянство і громадянськість, свободу совісті, свободу слова, людську гідність, моральну автономію, приватність і невтручання в особисте життя, соціальний порядок. Варто зазначити те, що авторка особливу увагу приділяє гідності. На думку дослідниці, громадянин – носій гідності та її захисник. Зокрема, авторка

зазначає, що гідність – сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості. По-справжньому гідною може бути тільки вільна людина. Гідність змушує громадянина діяти, ставати на заваді порушенням основ демократичного ладу. Аналізуючи наукову літературу, погоджуємося з думкою Н. Григорук, що повага до іншого ґрунтується на тому, що людину поважають виключено за її людську сутність. Людська гідність вимагає глибоко усталеної в суспільстві терпимості, визнання невід’ємних прав за всіма людьми [3].

Особливості виховання культури демократизму на основі демократичних цінностей у здобувачів закладів загальної середньої освіти дослідженні в наукових розвідках Г. Назаренко. В яких авторка зазначає, що особливої значущості набувають демократичні цінності для учнів 9–11 класів, тому що одразу після завершення навчання в школі вони набувають права суб’єктної взаємодії та повинні бути готовими до цього. Також, дослідниця в своїх роботах пропонує розглядати високий (ініціативно-рефлексивний) рівень володіння демократичними цінностями, на якому учень володіє, усвідомлює та має уявлення та знання про демократичні права та свободи, які нами відображено у схемі (див. Рис.1.3).

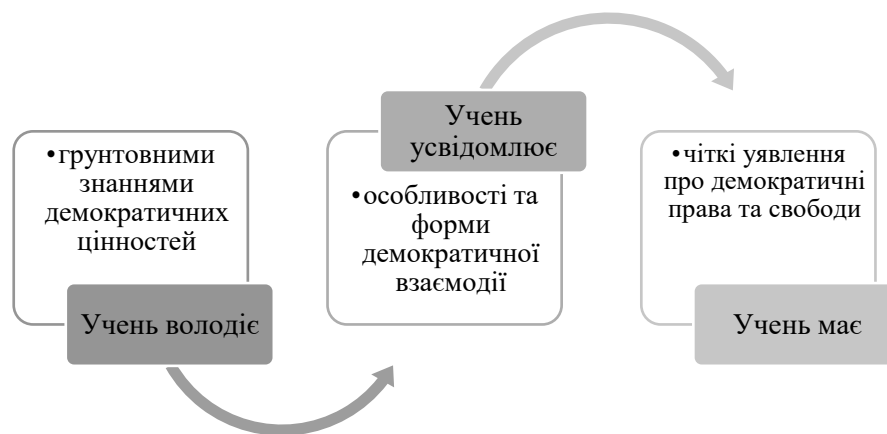

Рис. 1.3. Набір вмінь та навичок ініціативно-рефлексивного рівня володіння демократичними цінностями

Тож, важливо зауважити на тому, що учень як суб’єкт демократичної

взаємодії має можливість набути вищезазначений набір вмінь та навичок за умови особистісної спрямованості та посилення діяльнісної складової змісту освіти [28]. Взагалі, успішне впровадження демократії в Україні можливе за умов прийняття кожним здобувачем освіти демократичних цінностей, усвідомлення ними можливості та цінності самостійного вибору, власної активної позиції щодо необхідності брати участь у демократичних перетвореннях; відчуття спроможності самостійно реалізувати власні рішення та відповідати за їх наслідки, здатності впливати в майбутньому на розвиток суспільства і держави, прагнення до демократичної взаємодії, яка характеризує владно-підвладні відносини всіх сфер життя демократичного суспільства [29].

Відтак, зазначимо, що історія дослідження демократичних цінностей сягає в глибоку давнину. З античних часів і до сьогодення досліджували і захищали поняття «демократія» на основі демократичних цінностей суспільства. Досліджуючи питання демократичних цінностей дійшли висновку, що головна умова розвитку демократичного суспільства – це громадяни, які володіють демократичними цінностями. І перша сходинка до становлення демократичного громадянства – це заклад загальної середньої освіти, в якому підтримують, розвивають та пропагують демократичні цінності через демократичну взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

Отже, за часи незалежності України в освіті відбулися значні зміни. Освіта взяла курс на демократизацію і це напряду вплинуло на зміст освіти, принципи та підходи до організації освітнього процесу. Нові орієнтири сучасної освіти привертають увагу до потреби виховання активного громадянина через формування та розвиток у нього демократичних цінностей.

1.2. Основні теоретичні підходи до управління розвитком демократичними цінностями учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти

Управління закладом загальної середньої освіти має багато аспектів і напрямів. Безумовно, управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу відбувається через демократизацію освітнього середовища.

Головна мета демократизації закладу загальної середньої освіти полягає в тому, щоб дати змогу всім учасникам освітнього процесу реалізувати свій потенціал: у вивченні предметів, участі при прийнятті управлінських рішень щодо формування стратегій розвитку закладу освіти, реалізації в повній мірі своїх прав на участь в освітньому процесі.

Загалом, демократизація в освіті є ключовим елементом, оскільки вона сприяє створенню відкритого і толерантного середовища для всіх учасників освітнього процесу та розвитку громадянських, лідерських якостей здобувачів. Крім того, демократизація робить освітній процес більш прозорим для всіх сторін, забезпечуючи рівні можливості для участі та взаємодії.

Таким чином, впровадження демократичних цінностей в освітньому процесі закладу освіти – це інвестиція в майбутнє, де кожен учасник може відчувати свою важливість та вагомий вклад у розвиток закладу.

Слід зазначити, що заклад загальної середньої освіти в якому діють демократичні цінності та цінності прав людини – це заклад в якому учні, педагоги, батьки вільно висловлюють свої думки, толерантні один до одного, мирно вирішують конфлікти. Тож, одним із провідних завдань керівника закладу освіти є створити простір, який забезпечує дотримання прав людини, в якому попереджаються будь-які прояви таких негативних явищ як булінг та мобінг. Так, сучасна освітня політика спрямована на гуманізацію відносин у шкільному середовищі. Тому, діяння учасників освітнього процесу такі, як цькування, що полягають у систематичних тривалих умисних діях або бездіяльності спрямовані на приниження честі та гідності відносно інших учасників освітнього процесу визначаються як булінг та мобінг. Наразі, будь-які форми прояву цькування унормовано Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» та

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» [37, 38].

За таких обставин, першочергове завдання керівника закладу освіти створити такі умови в освітньому середовищі, за яких учасники освітнього процесу мають право вибору освітніх програм, форм і методів навчання, гуртків та секцій тощо. Разом з тим, управлінські рішення приймаються колегіально, за участі всіх учасників освітнього процесу. Розвивати демократичні цінності і водночас управляти цим розвитком можливо через побудову партнерських відносин в закладі. Все це визначає необхідність саме демократичного управління школою [13].

З іншого боку, варто зазначити, що ефективний процес управління закладом освіти здійснюється через зв'язок між метою, завданнями, змістом, формами, способами та засобами в управлінській діяльності. Це наштовхує нас на дослідження «підходів» в управлінні закладом загальної середньої освіти.

Великий тлумачний словник української мови тлумачить визначення *підходу* як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-небудь, ставлення до кого або чого-небудь [2]. Так, категорія «підхід» в освітній практиці вживається як практична орієнтація діяльності на сукупність понять, ідей та способів в управлінні освітнім процесом.

Аналіз наукових досліджень показав, що сучасні тенденції перетворень в освітній сфері зумовлюють необхідність трансформації підходів в управлінні. В даному контексті особливого значення набувають дослідження в сфері управління закладом освіти таких дослідників як: Є. Коваленко, А. Кондратьєва, В. Крижко, О. Максименко, О. Мармаза, С. Немченко, О. Онаць, Н. Островерхова, В. Радул, Є. Хриков.

Тож, досліджуючи підходи в управлінні закладом освіти, зауважимо, що різноманіття таких підходів досить широке, пропонуємо розглянути деякі з них: функціональний, гуманістичний, системний, діяльнісний, мотиваційний, ситуаційний, партисипативний.

Так, *функціональний підхід* характеризується видами діяльності, які виконує керівник, тобто управлінськими функціями, де функція управління – це єдиний управлінський цикл взаємопов'язаних між собою функцій які послідовно змінюють одна одну. Функціональний підхід дозволяє системі управління не зважаючи на будь – які фактори залишатися стійкою та якісною. Управлінський цикл являє собою певний алгоритм – набір функцій, який нами було відображено у схемі (див. Рис. 1.4) [43].

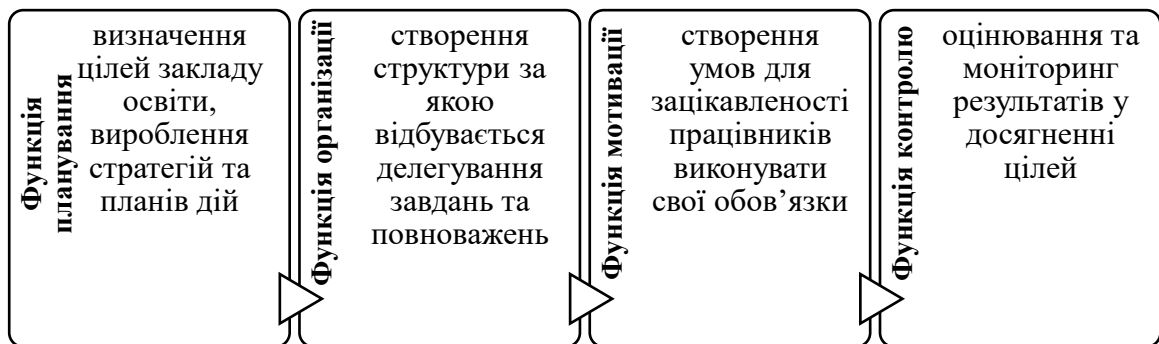

Рис. 1.4. Управлінські функції

Відтак, управлінський цикл за умови функціонального підходу в управлінні закладом освіти полягає у поєднанні функцій: планування, організації, мотивації та контролю.

В свою чергу, *гуманістичний підхід* потребує здатності до емпатії від керівника. Тобто дивитися на ту чи іншу ситуацію очима працівника і вміти моделювати та передбачати вчинки та реакції. Головна мета гуманістичного підходу в управлінні – це створення стабільного, комфортного мікроклімату в колективі на основі доброзичливих стосунків та педагогічного такту.

Разом з тим, розглядати освітній заклад як відкриту систему взаємопов'язаних елементів дозволяє *системний підхід*, який враховує зв'язки внутрішнього та зовнішнього середовища. Що дозволяє закладу освіти прогнозувати подальші зміни в освітньому середовищі, такі як: структура, завдання та технології. Перевагами системного підходу в управлінні є те, що

заклад освіти розглядається як цілісна система, в якій чітко прослідковуються сильні та слабкі місця, що дозволяє швидко відреагувати та ліквідувати останні.

Загальний спосіб діяльності, спрямований на спільну діяльність керівника та підлеглого через взаємодію суб'єкт-суб'єктних стосунків є *діяльнісний підхід* в управлінні. Даний підхід вимагає від керівника рефлексивного управління на основі розвитку здатності до саморегуляції та самоорганізації. Одним з ключових якостей цього підходу є його спрямування освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь учасників освітнього процесу, застосування знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти та саморозвитку, командоорієнтованість, успішну інтеграцію учнів у соціум і професійну самореалізацію освітян.

В свою чергу, координаційний характер управління несе *мотиваційний підхід*, який орієнтує керівника до створення ситуації успіху. Зважаючи на те, що внутрішня природа саморозвитку особистості складається з процесів самовизначення, самовираження, самоствердження, самореалізації, саморегуляції, то основною метою управління стає створення умов для особистісного росту, для розкриття процесів саморозвитку кожного працівника на умовах прикладів кращих практик без використання наказів і санкцій.

Функції управління реалізуються за конкретних ситуацій на основі *ситуаційного підходу*, який в свою чергу, дозволяє на основі внутрішніх та зовнішніх чинників діяти в конкретній ситуації. Головною перевагою ситуаційного підходу є відсутність формального аспекту, що дає керівнику можливість приймати управлінські рішення залежно від ситуації. Втім, це вимагає від керівника досконалих компетенцій, а саме: знання методів управління, уміння бачення ситуації та її прогнозування. Даний підхід ефективний на стадії гострої проблеми або кризи, адже ліквідація проблеми та її негативних наслідків відбувається миттєво, після виявлення причино-наслідкових зв'язків [43].

Тож, керівник закладу освіти, який прагне до вдосконалення освітніх процесів, буде намагатись впроваджувати різні інноваційні підходи. Всі вони спрямовані на покращення освітніх результатів, а це стає неможливим без нової «філософії управління освітою». Саме тої філософії, яка спрямована на співпрацю та партнерство. Наголосимо, що управління розвитком демократичних цінностей не може здійснюватися через авторитарний підхід в управлінні, тому на перший план виходить підхід в якому переважає децентралізація повноважень, розширення прав та можливостей так зване партисипативне управління.

Так, партисипативне управління виступає в якості практики розширення можливостей працівників брати участь у прийнятті рішень. Термін «партисипація» (лат. *participatio* – участь, англ. *participation* – причетність) запозичений із зарубіжної теорії й практики управління. Він означає залучення педагогів, кожного члена педагогічного колективу до прийняття управлінських рішень. Концепція партисипативного управління базується на тому, що участь педагога в діяльності закладу освіти, яка виходить за межі його функціональних обов'язків, сприяє підвищенню ефективності організаційно-управлінських рішень, реалізації певних вторинних потреб педагога від задоволення роботою, і тому він працює більш якісно та продуктивно. Отже, партисипативне управління – це один із сучасних методів управління, який передбачає його демократизацію й участь педагогів в управлінні закладом освіти. Спочатку партисипативне управління пов'язувалося виключно із запровадженням нових методів мотивації праці. Проте нині його розглядають як ефективний засіб використання потенціалу людських ресурсів організації та його розвитку. Тому концепцію партисипативного управління варто розглядати як один із напрямів управління потенціалом організації [43].

На вивчення проблеми впровадження партисипативного управління в галузі освіти спрямовані дослідження різних вчених (О. Бугуцький, М. Горлатий, Г. Коваль, Н. Колісніченко, О. Мармаза, О. Радиш, Ю. Сімакова,

В. Якубенко та ін.).

Так, на думку О. Мармази технологія партисипативного управління сприяє розвитку колегіальності, демократичності, що є важливим для сучасного етапу реформування управління в освітній галузі. У своїх наукових розвідках дослідниця стверджує, що термін партисипативне управління – «управління, засноване на участі», ключовим є термін «участь» і передбачає він різні форми участі працівників в управлінні організацією. Вчена визначає три ступеня участі: висування пропозицій; вироблення альтернативи; вибір остаточного рішення. Концепція партисипативного управління виходить із положення, що якщо людина зацікавлено бере участь у різного роду діяльності організації, то вона тим самим отримує від цього задоволення, працює з більшою самовіддачею, краще, якісніше і продуктивніше [23].

Зважаючи на вищевикладене, можна виділити напрями за якими може реалізовуватися партисипативне управління:

- вибір засобів здійснення трудового процесу, режиму роботи й відпочинку, запровадження нових методів роботи;
- залучення до постановки цілей;
- працівникам надається право контролю за якістю й водночас встановлюється відповідальність за кінцевий результат;
- право на формування складу робочих груп із членів організації та визначення, з ким вони кооперуватимуться в процесі групової діяльності.

Водночас, основними перевагами партисипативного управління, які мають соціально-психологічний характер, є те, що освітяни більш прихильно ставляться до організації, зміни сприймаються з меншим опором, суперечки не несуть вираженого характеру, кожен працівник може висунути свою позицію в командній роботі, функція керівника полягає в координації творчого процесу. Не менш значимим є й практичне значення від реалізації партисипативного управління: участь персоналу в управлінні підвищує якість прийнятих рішень розглядається більша кількість альтернатив, моделей; у обговорення та рішення привноситься більше практичного досвіду;

з'являється більше ідей, нових підходів, інновацій [23].

Таким чином, ефективне функціонування сучасного закладу загальної середньої освіти можливе за умови впровадження різних підходів у процесі управління. Але найбільш доречним для розвитку демократичних цінностей у учасників освітнього процесу, вважаємо саме партисипативний підхід. Зауважимо, що освітнє середовище побудоване на демократичних засадах у відношеннях між всіма учасниками освітнього процесу і є метою сучасної освіти України.

Висновки до розділу 1

Наша країна стоїть на шляху розбудови громадянського суспільства і навіть під час повномасштабної агресії не втрачає свій курс. І саме заклади загальної середньої освіти стають осередками розвитку демократичних цінностей усіх учасників освітнього процесу.

Аналіз наукових джерел дозволив нам визначити концептуальні засади дефініції «демократичні цінності». Таким чином, базовими демократичними цінностями є поняття «свобода», «відкритість» та «толерантність».

Разом з тим, з огляду на аналіз різних наукових концепцій демократичних цінностей можемо виділити наступні: гідність, свобода, права людини, рівність, відкритість, довіра та чесність, самоповага та повага до інших, терпимість, демократичне лідерство, справедливість. Заразом, зауважимо, що перелічені демократичні цінності розвиваються саме в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти в якому, насамперед, не просто пояснюються норми поведінки, а демонструються й розвиваються цінності притаманні демократичному суспільству.

Аналізуючи підходи в управлінні закладом загальної середньої освіти, визначено, що партисипативний підхід є найбільш ефективним посеред усіх підходів для розбудови демократичного середовища та управлінням розвитком демократичних цінностей у учасників освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Організаційно-методичні основи дослідження

Зміни сьогодення в освіті вимагають навчати по-новому, тому перед закладом освіти постає потреба у створенні нового типу сучасної особистості, здатної активно інтегруватися у життя суспільства та країни. Тому, освітнє середовище закладу загальної середньої освіти повинно бути спрямоване на розвиток особистості учня, на розвиток критичного мислення, самостійності. Учні повинні мати можливість вільно висловлювати свої ідеї, а педагоги мають стимулювати таку активність. Крім того, щоб педагоги могли дійсно стати наставниками для учнів, вони мають самі відчувати підтримку та бути вмотивованими з боку адміністрації закладу, місцевої громади та держави.

Разом з тим, погоджуємося з думкою вчених Н. Калужної та І. Стецюк про те, що процес розвитку демократичних цінностей триває все життя, тобто є динамічним і ніколи не завершується. Дослідниці наголошують на тому, що заклади освіти відіграють в цьому важливу роль і є тим місцем де починається демократична освіта [13].

Демократичні цінності в учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти мають надзвичайно важливе значення в розбудові демократичного суспільства. Тому метою нашого дослідження було виявлення рівнів сформованості демократичних цінностей учасників освітнього процесу Опорного закладу Миколаївського ліцею з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Бородінської селищної ради, Болградського району Одеської області. Для цього нами були використані метод спостереження за яким визначалась готовність до демократичної взаємодії в освітньому процесі та Інструменти за методикою та

рекомендаціями дослідників А. Донець, М. Мельникевич-Чорної, М. Рафальської, І. Сабор та Х. Чушак [6].

Для проведення спостереження за роботою педагогів, які входять до методичного об'єднання класних керівників було розроблено програму спостереження (див. Додаток А), основні компоненти якої відображені у схемі (див. Рис. 2.1).

Рис. 2.1. Програма спостереження

Як бачимо з вищезазначеної схеми, нами були визначені мета, об'єкт та предмет спостереження. Також, визначено завдання спостереження:

- 1) визначити рівень готовності педагогів до демократичної взаємодії.
- 2) спостерігати за організацією та здійсненням заходів щодо розвитку демократичних цінностей в учнів.
- 3) зробити висновки на підставі результатів спостереження та розробити рекомендації.

Разом з тим, нами був складений план проведення спостереження, який відображений у схемі (див. Рис. 2.2).

Рис. 2.2. План спостереження за роботою класних керівників.

У цілому, відповідно до вищезазначеного плану спостереження нами були вивчені документи, які регулюють роботу класних керівників та досліджена ефективність взаємодії у виховній роботі.

Щоб визначити напрями розвитку закладу освіти, який прагне побудувати демократичні процеси, нами були визначені сфери демократичних змін за методикою групи дослідників під керівництвом М. Рафальської та Х. Чушак, які нами відображені у схемі (див. Рис. 2. 3) [6].

Рис. 2.3. Сфери демократичного розвитку школи

Отже, як бачимо з вищезазначеної схеми нами визначені три сфери демократичного розвитку закладу загальної середньої освіти. Кожна сфера

містить стандарти, рівень сформованості яких і може бути орієнтиром для демократичних змін в закладі освіти.

Таким чином, сфера «Демократія і права людини в освітньому процесі» містить стандарти:

- школа інтегрує підходи освіти для демократичного громадянства і прав людини в освітній процес;
- виховна робота спрямована на вивчення і пропагування демократії і поваги до прав людини;
- у школі застосовуються демократичні методи навчання.

В свою чергу сфера «Демократичне середовище і демократичне врядування» розглядає наступні стандарти:

- шкільне середовище є демократичним;
- відносини у школі відображають принципи демократії та повагу до прав людини;
- конфлікти вирішуються мирним шляхом із залученням усіх сторін.

І, насамкінець, сфера «Партнерство з батьками та місцевою громадою» визначає стандарти:

- представники школи беруть участь у громадському житті;
- встановлення партнерської взаємодії з місцевою адміністрацією.

Відтак, експерти та тренери програми «Демократична школа» розробили Інструмент демократичного розвитку школи для того, щоб допомогти:

- вивчити та описати ситуацію в школі, виявити як досягнення так і проблеми, обговорюючи їх відкрито;
- визначити можливі напрямки розвитку;
- оцінювати досягнення;
- сприяти розвитку сталих демократичних практик [6].

Варто зазначити, що підґрунтям для створення Інструменту, авторами було обрано положення міжнародних нормативно-правових актів: Європейська конвенція з прав людини, Конвенція про права дитини, Хартія

Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини, Європейської хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті [9, 17, 44, 42].

В цілому, важливо дослідити чи використовуються методи вільного вибору з метою активізації учнівської ініціативи, які дозволяють учням бути повноцінними суб'єктами діяльності та готують їх до ролі активного громадянина в суспільстві; чи є головними завданнями освітнього процесу закладу загальної середньої освіти опанування учнями основних понять, навичок ставлення до власної думки, вдосконалення вмінь вираження власної позиції; чи передбачені форми взаємодії учасників освітнього процесу. Зауважимо, що демократичний спосіб організації діяльності педагога та учня враховує різницю в їх знаннях, життєвому досвіді, але обов'язково передбачає рівність у праві на повагу, толерантне ставлення, довіру та безумовно взаємну вимогливість [30]. Отже, все вищезазначене вимагає визначення форм взаємодії учасників освітнього процесу, які нами відображені у схемі (див. Рис. 2.4).

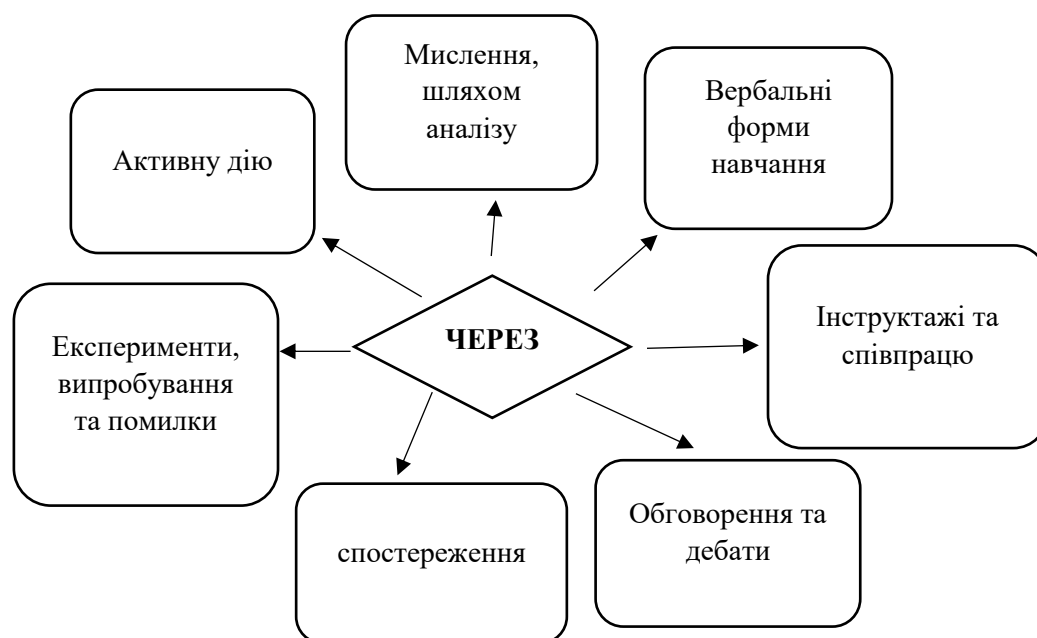

Рис. 2.4. Форми взаємодії учасників освітнього процесу

Також, важливо організувати активну взаємодію шляхом створення

нового, формування нових ставлень та поглядів та різнопланових форм навчання.

За таких умов, працюючи з Інструментами перед нами постали декілька важливих питань:

- 1) Яким чином демократичні цінності діють в закладі освіти?
- 2) Яким чином заклад освіти інтегрує демократичні цінності в освітній процес?
- 3) Як відбувається взаємодія закладу освіти з місцевою громадою?

Відтак, за допомогою отриманих відповідей на означені питання, нами було розкрито рівні розвитку демократичних цінностей у освітян, учнів та їх батьків.

Отже, з метою діагностування рівня розвитку демократичних цінностей в учасників освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти нами були обрані три Інструменти, які відображено нами у таблиці (див. табл. 2.1) [6].

Таблиця 2.1

Рівні розвитку демократичних цінностей в учасників освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти

Інструменти	Стандарти	Рівні
I. Демократичне середовище і демократичне врядування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини і їхні положення реалізуються 2. У школі функціонують органи учнівського самоврядування 3. Учителі, учні, батьки беруть участь у прийнятті рішень 4. Обмін публічною інформацією та рівний доступ до неї 5. Шкільна інфраструктура та фізичне середовище 	Початковий Частковий Поглиблений Сталий
II. Освіта для демократичного громадянства і прав людини в освітньому процесі	<ol style="list-style-type: none"> 1. У школі реалізуються проекти та ініціативи, спрямовані на популяризацію принципів демократії та поваги до прав людини 2. Застосування активних проблемно – орієнтованих методів викладання 3. Можливості професійного розвитку 4. Вільний вибір 	Початковий Частковий Поглиблений Сталий
III. Зв'язки, партнерство та співпраця з місцевою владою	<ol style="list-style-type: none"> 1. У школі проводять заходи, спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадянських інтересів 2. Школа сприяє участі учнів у житті громади 	Початковий Частковий Поглиблений Сталий

Зазначимо, що кожен інструмент містить стандарти, за якими були сформовані питання анкет та чотири рівні виконання стандарту, за якими і можна проаналізувати рівень розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу.

Таким чином, перший Інструмент «Демократичне середовище і демократичне врядування» містить п'ять стандартів та чотири рівні, які нами відображені у таблиці (див. табл. 2.2) [6].

Таблиця 2.2.

Інструмент «Демократичне середовище і демократичне врядування»

I. Демократичне середовище і демократичне врядування			
Стандарт	Питання		
1. Документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини	1. Які внутрішні документи регулюють роботу школи? Які цінності закріплені в кожному з них? 2. Хто брав участь у розробці та ухваленні цих документів? Яка була процедура їх ухвалення? 3. Чи існує процедура внесення змін? Хто може ініціювати зміни? 4. Якими демократичними принципами керується школа у своїй діяльності?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий Демократичні цінності і принципи не прописані у шкільних документах	Частковий Шкільні документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини	Поглиблений Демократичні принципи і процедури, принципи поваги до прав людини відображені в документах і застосовуються.	Сталий Шкільні документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини, передбачають демократичні процедури ухвалення та оновлення. Їхні положення виконуються
2. У школі функціонують органи учнівського самоврядування	1. Хто виступав ініціатором створення учнівського самоврядування? 2. Чи прописана роль органу учнівського самоврядування у шкільному статуті? 3. Як формуються органи учнівського самоврядування? Коли були останні вибори і як вони відбувалися? 4. Які питання вирішує учнівське самоврядування?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий Органи учнівського самоврядування формуються адміністративним шляхом, існують формально	Частковий Органи учнівського самоврядування формуються адміністративним шляхом і займаються обмеженим колом питань	Поглиблений Органи учнівського самоврядування існують, регулярно оновлюються і займаються різноманітними питаннями.	Сталий Органи учнівського самоврядування існують, регулярно оновлюються, працюють, ініціюють і впливають на прийняття рішень загальношкільного значення.

Продовження таблиці 2.2.

3. Учителі, учні, батьки беруть участь у прийнятті рішень	<p>1. Як відбувається планування роботи школи? Хто бере участь у цьому процесі та розробці відповідних документів? Хто приймає остаточне рішення?</p> <p>2. Яким чином учителі, батьки та учні можуть брати участь у плануванні та прийнятті рішень щодо матеріально-технічного забезпечення, освітнього процесу, дозвілля тощо, а також ініціювати розгляд питань загальношкільної ваги?</p> <p>3. Як керівництво інформує інших учасників освітнього процесу про плани та рішення загальношкільної ваги?</p> <p>4. Як здійснюється звітування про виконання прийнятих рішень?</p>		
Рівні виконання стандарту			
<p>Початковий Учителі, учні й батьки не беруть реальної участі в прийнятті рішень загальношкільної ваги. Планування здійснює лише адміністрація.</p>	<p>Частковий Учителі й (або) учні, й (або) батьки беруть участь у прийнятті рішень щодо обмеженого кола питань.</p>	<p>Поглиблений Учителі, учні й батьки колегіально планують та ухвалюють рішення загальношкільної ваги.</p>	<p>Сталий Планування та прийняття рішень здійснюється з урахуванням інтересів та за участі вчителів, учнів і батьків. Є чітка процедура ухвалення рішень загальношкільної ваги. Шкільна спільнота отримує інформацію про плани і рішення, та звіт про їх виконання</p>
4. Обмін публічною інформацією та рівний доступ до неї	<p>1. Яка інформація, в т.ч. шкільні документи, поширюється серед представників шкільної спільноти?</p> <p>2. Якими засобами поширюється інформація?</p> <p>3. Які медіа існують і школі? Хто їх створив та забезпечує їхнє функціонування?</p> <p>4. Які канали зворотнього зв'язку існують у школі? Як суб'єкти шкільного життя їх використовують?</p>		
Рівні виконання стандарту			
<p>Початковий Публічна інформація доступна частково.</p>	<p>Частковий Публічна інформація доступна</p>	<p>Поглиблений Публічна інформація доступна. Існують канали зворотного зв'язку.</p>	<p>Сталий Публічна інформація доступна й обговорюється з усіма суб'єктами шкільного життя. Існують канали зворотного зв'язку.</p>
5. Шкільна інфраструктура та фізичне середовище	<p>1. В яких шкільних документах записані правила, що гарантують рівне ставлення?</p> <p>2. Які цінності виражаються у цих правилах?</p> <p>3. Чи були випадки дискримінації, цькування у школі?</p> <p>4. Чи мають особи з особливими потребами можливість доступу та користування приміщеннями школи?</p> <p>5. Чи можуть учні та батьки впливати на облаштування шкільного простору?</p> <p>6. Чи є у школі приміщення, в яких можуть відбуватися зустрічі та дискусії?</p> <p>7. Чи можуть учні самостійно вирішувати про облаштування класу та клубу?</p> <p>8. Чи туалетні кімнати в школі забезпечують належну інтимність та безпеку?</p>		

Продовження таблиці 2.2.

Рівні виконання стандарту			
Початковий Шкільна інфраструктура та фізичне середовище не забезпечує рівні потреби.	Частковий Шкільна інфраструктура створює рівні можливості.	Поглиблений Шкільна інфраструктура створює рівні можливості; батьки та учні впливають на облаштування шкільного простору	Сталий Шкільна інфраструктура створює рівні можливості; батьки та учні впливають на облаштування шкільного простору, учні можуть самостійно впливати на прийняття рішень щодо облаштування школи.

Так, за Інструментом «Демократичне середовище і демократичне врядування» ми досліджували демократичні цінності та принципи які прописані у шкільних документах, планування роботи закладу та те яким чином формуються органи учнівського самоврядування.

В свою чергу другий Інструмент «Освіта для демократичного громадянства і прав людини в освітньому процесі» містить чотири стандарти, які нами відображені у таблиці (див. табл. 2.3) [6].

Таблиця 2.3

Інструмент «Освіта для демократичного громадянства і прав людини в освітньому процесі»

II. Освіта для демократичного громадянства і прав людини в освітньому процесі			
Стандарт	Питання		
1. У школі реалізуються проекти та ініціативи, спрямовані на популяризацію принципів демократії та поваги до прав людини	1. Які проекти були реалізовані в школі за останні два роки? 2. Чи реалізовувалися проекти з ініціативи учнів? 3. Які позаурочні заходи організовуються у закладі?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий В закладі не реалізуються проекти та ініціативи спрямовані на розвиток демократичних цінностей	Частковий Проекти та ініціативи спрямовані на розвиток демократичних цінностей реалізуються в закладі за ініціативи окремих педагогів	Поглиблений Проекти та ініціативи спрямовані на розвиток демократичних цінностей учнів реалізуються в закладі за спільної ініціативи педагогів, учнів та батьків.	Сталий Проекти, спрямовані на розвиток демократичних цінностей, реалізуються за спільною ініціативою педагогів, учнів та батьків. Проекти реалізуються за межами школи (мають вихід на ширшу громадськість)

Продовження таблиці 2.3.

2. Застосування активних проблемно-орієнтованих методів викладання	1. Яким методам навчання надають перевагу вчителі? 2. Які активні та інтерактивні методи використовують вчителі для розвитку співпраці, критичного мислення, аналізу проблем та інших громадянських компетентностей? 3. Які умови для застосування активних та інтерактивних методів існують у школі (динамічний простір)?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий Переважно застосовують пасивні методи навчання	Частковий Педагоги використовують активні та інтерактивні методи навчання.	Поглиблений Педагоги свідомо надають перевагу активним та інтерактивним методам навчання	Сталий Педагоги свідомо надають перевагу активним та інтерактивним методам навчання
3. Можливості професійного розвитку	1. Чи проходили вчителі упродовж останніх двох років навчання з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини? 2. Чи створені умови професійного розвитку? 3. Чи маєте Ви можливість обирати платформи для підвищення професійного рівня? 3. Чи були під час останньої атестації непорозуміння?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий Педагоги не мають змоги самостійно вибирати, чи відвідувати навчальні курси з освіти для демократичного громадянства і прав людини.	Частковий Окремі педагоги проходять навчання з освіти для демократичного громадянства і прав людини у рамках державної системи підвищення кваліфікації	Поглиблений Педагоги мають доступ до різних форм професійного розвитку, в тому числі недержавних курсів та навчальних програм	Сталий Педагоги мають доступ до різноманітних курсів і навчальних програм, в тому числі недержавних, і застосовують набуті вміння. В педагогічному колективі налагоджений обмін досвідом та колегіальне навчання
4. Вільний вибір	1. Яким чином батьків та учнів впливають на вибір предметів, тем навчання, форми домашнього завдання та методи оцінки? 2. Чи знають учні критерії оцінки перед виконанням завдання?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий Вплив учнів та батьків на освітній процес формально прописаний у шкільних документах, але фактично відсутній	Частковий Учні та батьки впливають на вибір профільного навчання, тем для самостійних чи індивідуальних досліджень	Поглиблений Учні та батьки впливають на освітній процес стосовно окремих предметів (варіативної складової). Вони знають і розуміють критерії оцінювання	Сталий Учні та батьки мають вплив на те, які предмети вивчають діти в межах варіативної складової. Вони знають і розуміють критерії оцінювання і мають можливість спільного навчання.

Відповідно до другого Інструменту «Освіта для демократичного громадянства і прав людини в освітньому процесі» досліджується реалізація проєктів та ініціатив спрямованих на розвиток демократичних цінностей, застосування активних методів викладання, можливості та умови для

професійного розвитку і вільний вибір, який визначається ступенем участі учнів та батьків у виборі окремих предметів варіативної складової та профільного навчання.

Насамкінець, третій Інструмент «Зв'язки, партнерство та співпраця з місцевою владою» визначається двома стандартами, які нами зазначені у таблиці (див. табл. 2.4) [6].

Таблиця 2.4

Інструмент «Зв'язки, партнерство та співпраця з місцевою владою»

III. Зв'язки, партнерство та співпраця з місцевою владою» визначається двома стандартами			
Стандарт	Питання		
1. У школі проводять заходи, спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадянських інтересів	1. Які суспільно – корисні справи в громаді, реалізовані в школі у продовж останніх двох років? 2. В яких ініціативах на рівні громади Ви берете участь? За чиєї ініціативи Ви приймаєте участь у вищезазначених заходах?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий В закладі не проводяться відповідні заходи	Частковий Заходи проводяться за ініціативою адміністрації	Поглиблений Заходи проводяться за спільної ініціативи	Сталий В закладі проводяться заходи у співпраці з місцевою громадою і спрямовані на вирішення проблем у громаді
2. Школа сприяє участі учнів у житті громади	1. Чи реалізуються в закладі заходи спрямовані на громаду? На вирішення яких проблем вони спрямовані? 2. Чи відчуваєте Ви підтримку з боку місцевої влади?		
Рівні виконання стандарту			
Початковий Учні не беруть участі у житті громади	Частковий Учні беруть участь у житті громади але не в повній мірі розуміють мету своєї участі	Поглиблений Учні усвідомлено та добровільно приймають участь у житті громади	Сталий Учні усвідомлено, добровільно та з власної ініціативи беруть участь у житті громади

Тож, третій Інструмент визначає рівень участі учасників освітнього процесу у житті громади.

Отже, на основі вищезазначених матеріалів нами були розроблені анкети для учнів, педагогів та батьків. Питання кожної анкети сформовані таким чином, щоб в повній мірі визначити рівні розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Дослідження рівня розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу Опорного закладу Миколаївський ліцей з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Бородінської селищної ради, Болградського району Одеської області здійснювалося за рахунок проведення спостереження за роботою педагогів, які входять до методичного об'єднання класних керівників та анкетування учасників освітнього процесу.

Відтак, нами було проведене спостереження за роботою педагогів, які входять до методичного об'єднання класних керівників Опорного закладу Миколаївського ліцею з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Бородінської селищної ради, Болградського району Одеської області. Відповідно до програми спостереження (див. Додаток А), нашою метою було визначити готовність класних керівників до демократичної взаємодії у виховному процесі з метою розвитку демократичних цінностей у здобувачів закладу загальної середньої освіти. Перед нами постали завдання: визначити готовності педагогів до демократичної взаємодії; спостерігати за організацією та здійсненням заходів щодо розвитку демократичних цінностей в учнів та зробити висновки на підставі результатів спостереження і розробити рекомендації. Спостереження відбувалося відповідно до плану, який нами відображений у схемі (див. Рис. 2.2).

Тож, до складу методичного об'єднання класних керівників закладу загальної середньої освіти входять одинадцять педагогів. Всі класні керівники мають вищу освіту та великий досвід роботи класним керівником, а саме: 10 – мають стаж від 22 до 45 років і тільки один педагог другий рік є класним керівником.

З огляду на вивченні документи, які регулюють роботу класних керівників, можемо зазначити наступне, відповідно до рішення педагогічної ради закладу класні керівники розробляють виховні плани роботи з класним колективом та щоденники спостереження (1–6 класи). При розроблені планів

виховної роботи всі класні керівники керуються методичними рекомендаціями Міністерства освіти і науки України щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році та відповідно ціннісних орієнтирів, таких як:

- визнання унікальності й талановитості кожної особистості та заборона будь-яких форм дискримінації;

- розвиток вільної особистості через підтримку самостійності, підприємливості й ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості у собі;

- формування здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку учня, створення атмосфери довіри, взаємоповаги;

- утвердження людської гідності, доброчесності, через виховання наполегливості, милосердя, доброти, поваги до прав людини, плекання любові до рідного краю, формування активної громадянської позиції [39].

Спостерігаючи за роботою класних керівників можемо зазначити, що кожен класний керівник спрямовує виховну роботу на створення єдиного колективу педагогів, батьків, учнів. По-перше, в кожному класному колективі шляхом відкритих обговорень обираються активи самоврядування учнів та батьків. По-друге, прослідковується посилена робота в напрямку національно-патріотичного виховання, а саме: проводяться виховні заходи з метою прославлення ЗСУ, на виховання почуття любові до батьківщини, рідного краю, поваги до державних символів та наближення перемоги. Усі класні керівники залучають класні колективи до участі у патріотичних конкурсах та акціях, наприклад: благодійний ярмарок «Від маленьких сердець для великого миру», акції «Запали свічку пам'яті», «Напиши листа солдату», «Привітай солдата зі святом», проведенні щорічної військово-патріотичної гри Сокіл (Джура) та ін.

Закцентуємо увагу на деяких з них. Так, благодійний ярмарок «Від маленьких сердець для великого миру» це спільний захід всіх учасників

освітнього процесу закладу, спрямований на підтримку Збройних сил України. Вагомий внесок на підготовчому етапі належить класним керівникам, а саме: проведення зборів класного колективу учнів та батьків для вироблення стратегій підготовки товарів та послуг для продажу під час ярмарку; індивідуальні консультації з учнями та батьками; безпосередня участь у виробленні продуктів; інструктажі з техніки безпеки та оформлення презентаційного столу для продажу готових виробів. Під час проведення благодійного ярмарку кожен класний керівник разом з учнями та батьками презентували виготовлені вироби для продажу. В цілому всі попрацювали на славу, було виготовлено багато солодощів виготовлених руками учнів та батьків, сувенірів з українською символікою, підготовлені фотозони, де всі бажаючі могли зробити сімейне фото та ін. За рахунок зібраних коштів були придбані засоби індивідуального захисту для воїнів, які захищають нашу країну від російської агресії. Всі фото та відео матеріали були висвітлені на сторінці закладу у мережі Facebook.

Також, в кожному класі, були проведені виховні заходи до Дня захисників та захисниць України, такі як «Напиши листа солдату», «Привітай солдата зі святом». Учнями були зібрані коробки-сюрпризи з привітаннями для воїнів. Слід відмітити, що класні керівники проводять свою діяльність у тісній співпраці зі шкільним бібліотекаром, педагогом-організатором та приймають участь у роботі методичного об'єднання.

Враховуючи зазначені результати спостереження, дійшли висновку, що класні керівники у своїй діяльності надають перевагу демократичній взаємодії з класним колективом через практичний досвід демократичної участі. Сприяють створенню освітнього середовища в класі направлено на становлення учня як громадянина-патріота України, який не боїться брати на себе відповідальність. Проводиться посилена робота в напрямку не допущення будь-яких проявів насилля та дискримінації. Якщо виникають випадки порушення дисципліни то вони вирішуються конструктивним шляхом, слід зазначити, що робота в даному напрямку ускладнюється тим, що за браком

кадрів в закладі немає шкільного психолога та соціального педагога. Також, треба зауважити важливий момент щодо підвищення кваліфікації педагогів. Зокрема, нами виявлено, що в закладі педагогі систематично підвищують рівень педагогічної майстерності з окремих предметів, але як класні керівники не охоче залучаються до таких заходів.

З огляду на вищезазначене, акцентуємо увагу на тому, що класне керівництво – це не просто додаткове навантаження, – це дуже відповідальна та значуща частина професійної діяльності, яка допомагає реалізувати турботу про соціальне благополуччя учнів, організацію дозвілля та згуртуванню класного колективу.

Варто зазначити, що тісний і налагоджений зв'язок між класними керівниками, учнями їх батьками підтверджується й результатами анкетування. Також, нами було проведено діагностування рівня розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу шляхом анонімного анкетування учнів, педагогів та батьків за допомогою Google-форм. На початку діагностування нами був проведений детальний інструктаж з учасниками щодо процедури анкетування. За згодою батьків та самих учнів в анкетуванні взяли участь респонденти від 14 до 16 років (9–11 класи). Отже, в діагностуванні взяли участь понад 60 респондентів, з яких: 38 респондентів – учні, 12 педагогів та 11 батьків.

За таких умов, учням було запропоновано дві анкети «Анкета для учня/учениці» та «Анкета для учнів. Учніське самоврядування».

Так, за першим Інструментом результати «Анкети для учнів. Учніське самоврядування» наступні: 95% респондентів підтвердили, що органи учнівського самоврядування функціонують в закладі; натомість, 73% рахують, що ініціатором створення органів виступила адміністрація закладу, а 27% вважають, що створення органів учнівського самоврядування ініціювала група учнів. Щодо регулярного оновлення органів учнівського самоврядування, то результати на дане питання нами відображено в діаграмі (див. Рис. 2.5).

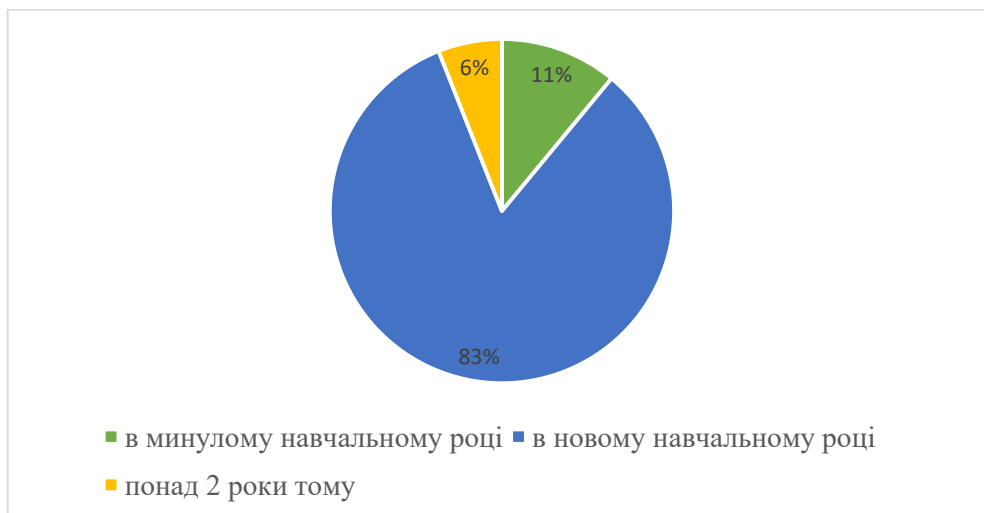

Рис. 2.5. Результати відповідей респондентів на питання щодо регулярності виборів органів учнівського самоврядування

Як видно з вищезазначеної діаграми, 83% респондентів зазначили, що вибори органів учнівського самоврядування відбулися в новому навчальному році, 17% відповіли, що в минулому навчальному році та понад два роки тому, ці дані дають нам змогу зробити висновок про те, що органи учнівського самоврядування регулярно оновлюються. Відповіді на питання «Які документи регулюють роботу учнівського самоврядування?» нами було відображено у діаграмі (див. Рис. 2.6).

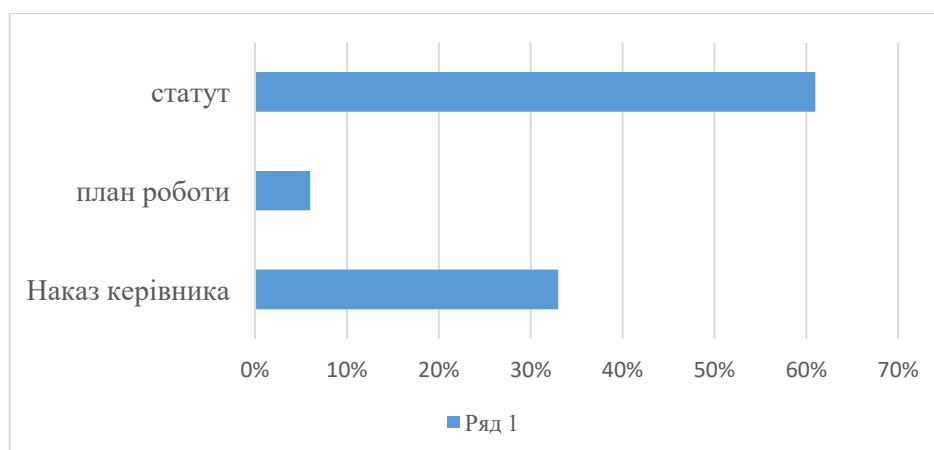

Рис. 2.6. Результати відповідей респондентів щодо документів, які унормовують роботу органів учнівського самоврядування

З огляду на вищевикладену діаграму можемо зробити висновок, що учні ознайомлені з документами, які регулюють роботу учнівського самоврядування (див. Рис. 2.6).

Проте, що позиція учнівського самоврядування враховується при вирішенні питань діяльності закладу повідомляють 44%, але 33% респондентів вважають що учнівське самоврядування залучається до вирішення питань, але думка не враховується. 100% підтверджують те, що члени учнівського самоврядування залучаються до розроблення плану проведення культурно-спортивних заходів.

«Анкета для учня/учениці» містила 36 питань відповідно за трьома Інструментами і взяли участь у анкетуванні 20 респондентів, найактивнішими 45% були учні 10 класу.

За стандартами першого Інструмента, а саме: «1.1. Документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини», «1.3. Учителі, учні та батьки беруть участь у прийнятті рішень», «1.4. Обмін публічною інформацією», «1.5. Шкільна інфраструктура та фізичне середовище», виявленні наступні результати: про те, що керівництво закладу доступне та відкрите до спілкування вважають 90%; разом з тим 95% респондентів підтверджують, що в закладі розроблені правила поведінки, учні ознайомлені і дотримуються них; на питання «Чи дотримані Ваші права у закладі освіти?», думки розділилися, а саме 40% вважають, що «так», 30% – «переважно так», 25% – «переважно ні» і 5% (1 учень) – «ні»; про справедливе, об'єктивне, неупереджене та доброзичесне оцінювання результатів навчання повідомили 70% респондентів. На питання «Звідки Ви отримуєте інформацію про те, що таке булінг та інші прояви насильства?» більшість респондентів 85% вказали, отримують інформацію від класного керівника, 70% – від працівників поліції, 45% – від шкільного психолога, 65% – з соціальних мереж та інтернету, 45% – від батьків і 0% – з вебсайту школи, що дає нам можливість зробити висновки про те, що учні не користуються шкільним сайтом. Важливими є відповіді на питання «Чи Ваша думка вислуховується і враховується вчителями під час

проведення навчальних занять?», результати відображені на діаграмі (див. Рис. 2.7).

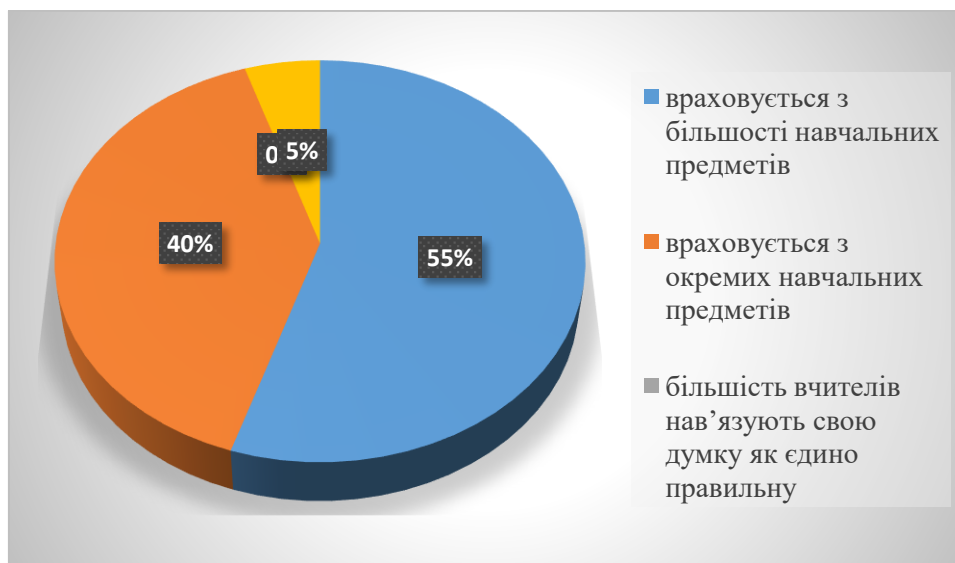

Рис. 2.7. Результати відповідей респондентів про врахування їх думки педагогічними працівниками

Як бачимо, більшість (55%) респондентів зазначили, що їх думка враховується з більшості навчальних предметів але є і протилежний результат 5% (1 учень) зазначив, що думка практично не враховується.

За другим Інструментом на питання про академічну доброчесність 30% підтверджують, що в закладі регулярно проводяться бесіди про важливість дотримання академічної доброчесності і 60% – говорять, що бесіди проводяться але не регулярно. Натомість, 55% респондентів підтверджують, що постійно приймають участь в ініціативах які організуються в класі, загальношкільних заходах та ініціативах на рівні громади, та 40% роблять це іноді, натомість вважають що роблять це із власної ініціативи – 50%, за ініціативи однокласників – 20%, з ініціативи класного керівника – 25%, за примусом – 5% (1 учень). Проте, що в позаурочних заходах переважають спортивні свята, повідомили 75% респондентів. За результатами відповідей на питання про ставлення до корупції, можемо зробити висновок, що в закладі проводиться робота під час навчальних занять та бесід з «інформування про ставлення до корупції» і це підтвердили 75% респондентів.

Також на питання за третім Інструментом отримали наступні результати, які нами було відображено у таблиці (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Участь у прийнятті рішень на демократичних засадах

Активності, у вирішенні яких брали участь	%
Оформлення та дизайн навчальних кабінетів та інших приміщень	10%
Визначення профілю навчання	45%
Визначення курсів за вибором	5%
Режим роботи школи	20%
Тематика гуртків	15%
Дозвілля	35%
Моя думка не враховувалась щодо жодного з варіантів	15%

Щодо суспільно-корисних справ в громаді, реалізованих в закладі у продовж останніх двох років, то можемо зазначити, що в закладі реалізуються переважно акції екологічного спрямування, як відповіли респонденти «Акції Дорога життя», висадка дерев, квітів, прибирання території та волонтерська діяльність, «Благодійні ярмарки», допомога за призначенням.

Аналіз результатів «Анкети для педагогів» показав те, що по-перше, активними були педагоги які викладають наступні предмети: фізика, креслення, астрономія, фізичне виховання, зарубіжна література, німецька мова, інформатика, українська мова та література, правознавство, громадянська освіта, мистецтво, початкове навчання, асистент вчителя інклюзивного класу та вчитель з індивідуального навчання; по-друге, респонденти зазначили педагогічний стаж роботи: менше 3-х років – 25%, від 3-х до 10-ти років – 25% і понад 20 років – 50%.

Отже, за першим Інструментом на питання «Які внутрішні документи регулюють роботу ліцею?» та «Які головні цінності закріплені в цих документах?» більшість респондентів зазначили, що внутрішніми документами які регулюють роботу закладу є: статут закладу, освітні програми, накази керівника, рішення педагогічної ради і відповідно в цих документах прописані та закріплені цінності: дитиноцентризм, повага до прав

людини, добродієність, патріотизм, повага до людської гідності, партнерські відносини.

Також, респонденти вказали проте, що розвиток демократичного шкільного середовища та демократичного процесу врядування у школі, включення освіти для демократичного громадянства і прав людини в освітній процес, усталення партнерських зв'язків із громадою – це демократичні принципи, якими керується заклад у своїй діяльності. 92% респондентів не відчують втручання керівництва при розробленні календарно-тематичних планів, натомість тільки 41% зазначили, що приймають участь у плануванні роботи закладу але 67% визнають, що в процесі планування роботи закладу рішення приймає педагогічна рада.

Щодо обміну публічною інформацією, то 75% респондентів підтверджують, що розробляють критерії оцінювання результатів навчання також 42% зазначили, що розробляють критерії оцінювання результатів навчання учнів з особливими освітніми потребами.

Проте, чи доступні шкільні документи всім учасникам освітнього процесу думки респондентів розділилися і це відображено на діаграмі (див. рис. 2.8).

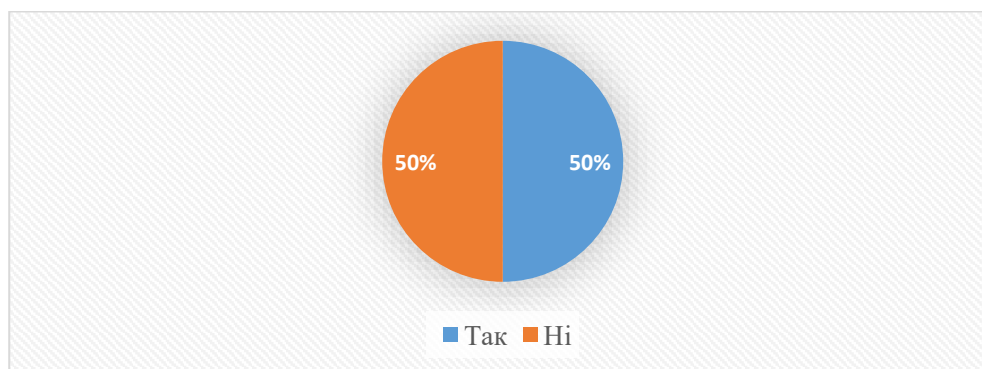

Рис. 2.8. Результати відповідей респондентів на питання про доступність шкільних документів

Так, результати даної діаграми свідчать на користь того, що в закладі існує не рівний доступ до шкільної документації.

На питання «Чи створений в закладі динамічний простір для застосування активних методів викладання?» теж не однозначні результати, які ми відобразили на діаграмі (див. Рис. 2.9).

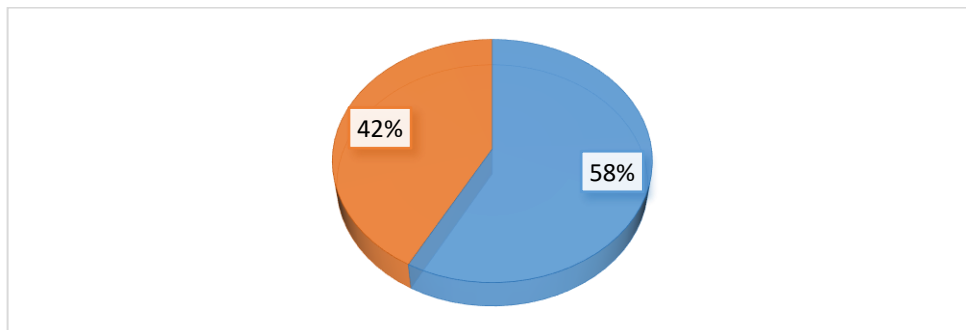

Рис. 2.9. Результати відповідей респондентів про наявність динамічного простору

З огляду на дані результати робимо висновок про те, що не в повній мірі створений динамічний простір в закладі освіти.

В свою чергу, аналізуючи результати анкетування за другим та третім Інструментами, можемо зазначити, що педагоги надають перевагу інтерактивним методам навчання та виховання, використовують проектну роботу, навчання через гру, проблемні ситуації, дискусії. В закладі є можливість для педагогів обирати освітні платформи для підвищення професійного рівня і це підтверджують 100% респондентів. Натомість, тільки 25%(3) респондентів зазначили, що відвідували курси з викладання демократичного громадянства в освіті з прав людини за останні два роки. Натомість, не всі педагоги відчувають підтримку з боку місцевої влади і це відображає діаграма (див. Рис. 2.10).

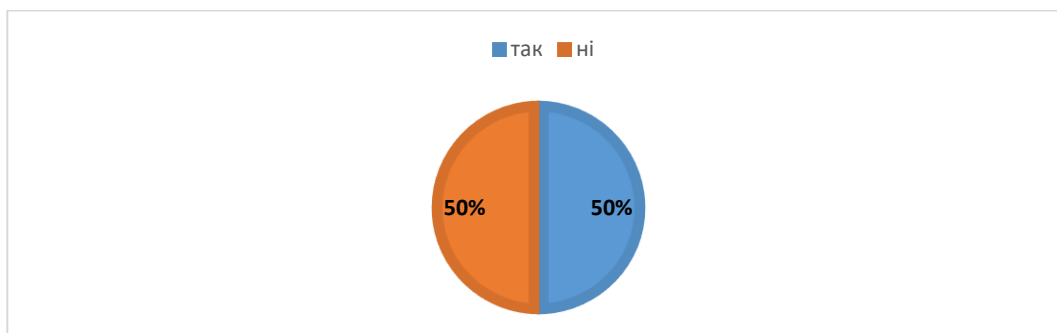

Рис. 2.10. Результати відповідей респондентів щодо підтримки з боку місцевої влади

Також, 100% підтвердили, що в закладі реалізуються заходи спрямовані на громаду, та зазначили на вирішення уких проблем вони спрямовані і це ми відобразили на схемі (див. Рис. 2.11).

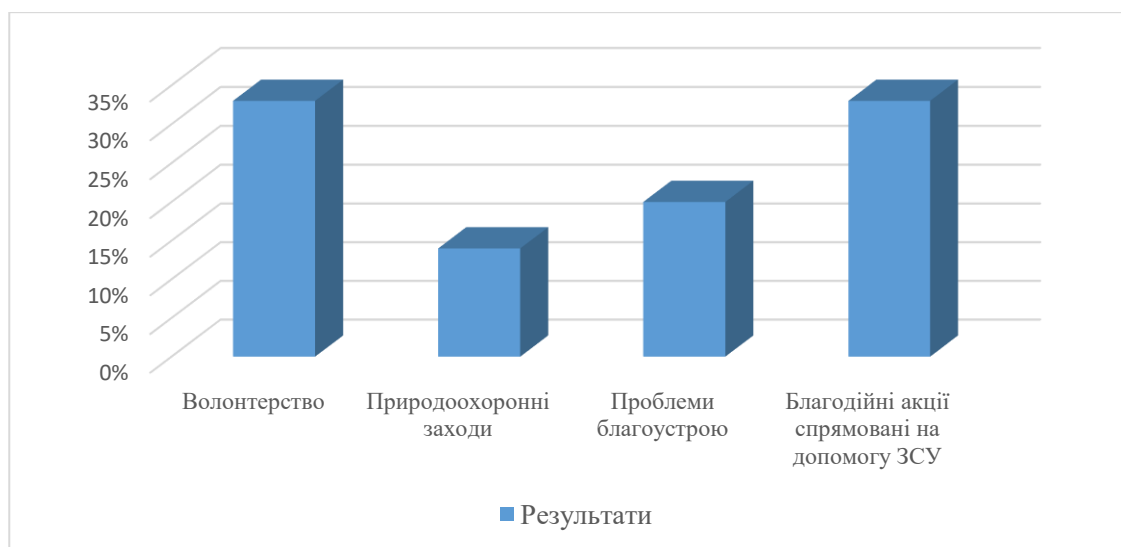

Рис. 2.11. Результати відповідей респондентів про заходи спрямовані на громаду

Як бачимо, педагоги зазначили, що в закладі реалізуються заходи спрямовані на громаду та вирішують природоохоронні питання, проблеми благоустрою.

За даними опитування, яке було проведено серед батьків учнів 1–11 класів за трьома Інструментами було отримано такі результати: 64% зазначили, що входять до батьківської ради закладу, погоджуються з тим, що знайомі з документами, які регулюють роботу школи і визнають, що головні цінності закріпленні в цих документах це: повага до людської гідності 100%, повага до прав людини 91%, визнання цінності демократії 27%, дитиноцентризм 9%. Про те, що у дитини виникали проблеми з адаптацією у закладі повідомили 55%, але 46% зазначили, що завжди вдається поспілкуватися з керівництвом закладу та досягти взаємопорозуміння.

Частина респондентів 55% зазначили, що завжди отримують інформацію про критерії, правила та процедури оцінювання навчальних досягнень учнів і на 100% підтвердили, що педагоги підтримують зворотній зв'язок. Переважно задоволені організацією освітнього процесу закладу 64% респондентів та про налагоджену роботу класних керівників з батьками зазначили 91%.

В закладі проводиться робота з батьками щодо: попередження та зниження рівня дискримінації, рівня насилля, безпечного використання мережі інтернет, попередження кібербулінгу і про це зазначили 73% респондентів та 36% повідомили проте, що були випадки булінгу, але питання вирішувалися конструктивно, натомість 27% зазначили, що таких випадків не було. Також, зазначимо, що в закладі враховується думка батьків під час прийнятті важливих управлінських рішень і це підтверджують 55% респондентів, але у більшості випадків вони стосуються тільки вибору профілю навчання 64%.

З огляду на вище зазначене, можемо визначити рівні розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти. Отже, за першим Інструментом, щодо демократичних принципів і процедур їх застосування прослідковується поглиблений рівень розвитку, щодо функціонування органів учнівського самоврядування, то тут прослідковується частковий рівень розвитку, а саме аналіз результатів показав, що органи учнівського самоврядування формуються адміністративним шляхом і займаються обмеженим колом питань. Також, частковий прослідковується в (стандарті 1.3) учителі, учні, батьки беруть участь у прийнятті рішень щодо обмеженого кола питань. Поглиблений рівень виявлений в (стандарті 1.4, 2.2, 2.3, 2.4), решта стандартів показали частковий рівень розвитку демократичних цінностей, це нами відображено у діаграмі (див. Рис. 2.12).

Рис. 2.12. Результати діагностування рівня розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу

З огляду на вищезазначену діаграму бачимо, що за першим Інструментом поглиблений рівень розвитку демократичних цінностей виявлений у двох стандартах, відповідно частковий у трьох. Так, за другим інструментом поглиблений рівень прослідковується у трьох стандартах і в одному він є на частковому рівні. І відповідно за третім Інструментом частковий рівень мають обидва стандарти.

Виходячи з вищезазначеного, нами розкрито результати діагностування рівнів розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти. Тож, згідно результатів діагностування початковий рівень розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу не виявлено. Втім, аналіз результатів свідчить про те, що і сталий рівень не прослідковується. Підсумовуючи робимо висновок, що рівень розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу знаходиться на частковому та поглибленому рівнях. Що дає нам підставу розробити методичні рекомендації щодо розвитку сталих рівнів демократичних цінностей учасників освітнього процесу.

Висновки до розділу 2

З метою діагностування рівня розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти нами було

проведено емпіричне дослідження. Діагностування здійснювалося на підставі проведення спостереження за педагогічними працівниками та анонімного анкетування.

На підставі результатів спостереження за роботою класних керівників, дійшли висновку про те, що виховна робота в класних колективах побудована на демократичній взаємодії: класний керівник – учні – батьки. Це підтверджується і результатами анкетування. У анкетуванні взяли участь 61 респондентів. Спираючись на мету дослідження нами були обрані Інструменти, стандарти та рівні за методикою та рекомендаціями групи дослідників під керівництвом М. Рафальської, відповідно до яких нами було розроблено анкети за допомогою Google-форм для учнів, педагогів та батьків.

Аналізуючи результати діагностування дійшли висновку, що розвиток демократичних цінностей учасників освітнього процесу Опорного закладу Миколаївського ліцею з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Бородінської селищної ради, Болградського району Одеської області знаходиться на частковому та поглибленому рівні. Водночас, на етапі діагностування рівня розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу нами були виявлені деякі протиріччя між думками респондентів. Попри те, що шкільне середовище оцінене як безпечне і позитивне, судячи з відповідей респондентів робимо висновок, що у створеному динамічному просторі для навчання та викладання бракує засобів технічного забезпечення та приміщення для спільних зустрічей та заходів. Також, зазначимо те, що органи учнівського самоврядування існують, але несуть формальний характер.

Отже, результати даного дослідження вказують на необхідності розроблення методичних рекомендацій щодо розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Розробка методичних рекомендацій щодо управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти

Демократичні зміни які закладає сучасна освіта можливі за умови змін у свідомості громадян. І це ставить перед закладом загальної середньої освіти завдання організувати освітній процес таким чином, щоб учні мали б змогу здобути ті життєві знання, які вони не можуть опанувати самотійно. Вирішити питання в цьому напрямку може модель демократичної школи, яка сприяє розвитку демократичної взаємодії між всіма учасниками освітнього процесу. Зазначимо, що напрямки демократичного розвитку школи (див. Рис. 2.1) дозволяють розробити модель демократичної школи.

Отже, відповідним пунктом для розроблення методичних рекомендацій щодо управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти, були відповідні результати проведеного нами спостереження за педагогічною діяльністю класних керівників та діагностування рівня розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу Опорного закладу Миколаївського ліцею з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Бородінської селищної ради, Болградського району Одеської області.

Відтак, нами були розроблені методичні рекомендації за кожним Інструментом щодо розвитку сталих рівнів демократичних цінностей учнів, педагогів, батьків та щодо роботи в плані мотивації класних керівників до демократичної взаємодії з класним колективом.

Тож, зазначимо, що класні керівники відіграють важливу роль у

впроваджені демократичних цінностей в освітньому процесі. Так, робота класних керівників спрямована на створення відкритого простору для взаємодії всіх членів класної громади через створення громадського духу в класі, сприяючи розвитку колективного відчуття відповідальності та спільності; на основі особистого підтримуючого ресурсу при подоланні труднощів; під час проведення групових активностей, які сприяють співпраці і взаєморозумінню; організовуючи зустрічі, класний керівник сприяє залученню батьків до життя класу.

Наразі, доцільно розробити рекомендації щодо управління та мотивації в роботі з класними керівниками закладу загальної середньої освіти. В даному контексті пропонуємо ряд заходів для підтримки та підвищення рівня мотивації класних керівників до демократичної взаємодії:

- організація заходів спрямованих на розвиток навичок у сфері демократичного лідерства (тренінги, дискусії, методичні мости, методичні посиденьки, педагогічні аукціони, банк педагогічних ідей);
- заохочувати та підтримувати ініціативи класних керівників, спрямованих на розвиток демократичних цінностей в класі та школі;
- визнавати та підтримувати досягнення та успіхи класних керівників у демократичній взаємодії, публікувати та поширювати їх досягнення та за можливості нагороджувати;
- забезпечувати необхідними ресурсами та інструментами для реалізації проєктів та ініціатив;
- заохочувати до створення мережі класних керівників, де можна обмінюватися досвідом;
- у співпраці визначати методи оцінювання результатів впровадження демократичних практик та спільно розробляти плани подальших дій.

Насамкінець, зауважимо, що педагогічна діяльність класних керівників є одним із ключових аспектів розвитку демократичної взаємодії учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

Також, нами приділена значна увага щодо розроблення рекомендацій за

кожним Інструментом демократичної взаємодії.

На наше переконання, важливу роль у кристалізації вільної особистості як громадянина відіграють сталі рівні першого Інструмента «Демократичне середовище і демократичне врядування» (див. табл.2.2). Основою є створення демократичного середовища в якому існує демократична культура, всебічно підтримуються ініціативи, існує повага до власної думки, взаємодія учасників освітнього процесу побудована на взаємоповазі та відповідальності. Цьому сприяє безпечний і комфортний клімат в закладі освіти, в якому кожен учасник освітнього процесу усвідомлює важливість своєї ролі.

Таким чином, нами визначені певні кроки практичного застосування демократичної участі учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти, які відображені у таблиці (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Рекомендації щодо демократичних змін за I Інструментом

Принципи та підходи	Практичні дії
Повага до прав людини	суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учасниками освітнього процесу
Діалог і повага	будувати всі шкільні процеси
Прозора комунікація	запровадити відкрите обговорення наявних проблем
Спільне бачення	залучати до планування розвитку закладу всіх учасників освітнього процесу
Співуправління	створити дієве самоврядування
Загальношкільний підхід	пам'ятати про кожного учасника освітнього процесу
Виборний принцип	налагодити та дотримуватися виборного принципу при формування органів самоврядування
Свобода слова	створити можливості для відкритого обговорення
Поінформована участь	сприяти участі в освітньому процесі всіх зацікавлених осіб
Особистий приклад	пропагувати особистим прикладом демократичні цінності

На нашу думку реалізація вищезазначених кроків в закладі освіти можлива за умови прагнення сталих рівнів розвитку демократичних цінностей. Зважаючи на те, що другий стандарт першого Інструменту стосується функціонуванню органів учнівського самоврядування, вважаємо доцільно приділити окрему увагу саме розвитку учнівського самоврядування.

Отже, активна роль учнівського самоврядування закладу загальної середньої освіти полягає у підготовці учнів до взаємодії в громадянському

суспільстві. Діюче учнівське самоврядування вирішує:

- проблеми розвитку самостійності, індивідуальної та колективної діяльності;
- ставлення учнів до прийняття самостійних рішень;
- активізації відповідальності в управлінській діяльності;
- представницьку функцію;
- включення учнів у різні процеси шкільного життя
- умови розвитку демократичних цінностей.

В цілому діяльність учнівського самоврядування – це реальний, керований процес і здійснюється за рахунок педагогічного коригування з метою забезпечення співробітництва та конкретизації наявних цілей. Щоб позбавитися формалізації діяльності органів учнівського самоврядування треба розуміти, що правомочність – це основа реального існування учнівського самоврядування в закладі загальної середньої освіти. Загалом, учнівське самоврядування є важливим елементом для створення демократичного та громадянського освітнього середовища.

За таких умов, для досягнення сталих рівнів розвитку демократичних цінностей учнів, нами визначені напрями в роботі з органами учнівського самоврядування, які відображені у схемі (див. Рис. 3.1).

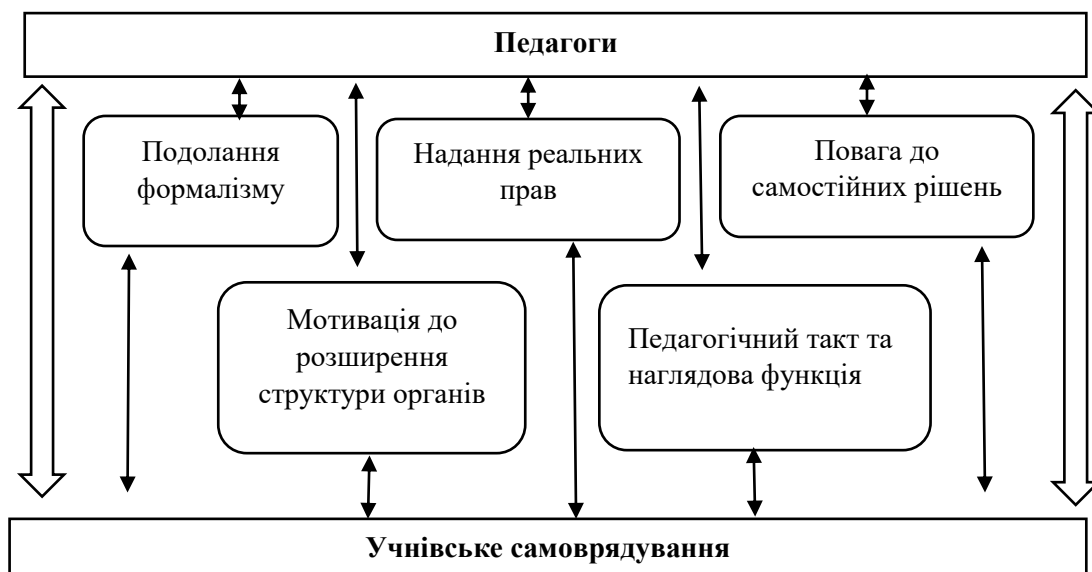

Рис. 3.1. Напрями в роботі з учнівським самоврядуванням

Зазначимо, що відображені кроки в роботі з учнівським самоврядуванням в повній мірі охоплюють напрями сталих рівнів розвитку демократичної взаємодії коли органи учнівського самоврядування існують, оновлюються, працюють, ініціюють і впливають на прийняття рішень.

Важливого значення набуває розвиток сталих рівнів за другим Інструментом «Освіта для демократичного громадянства і прав людини в освітньому процесі» (див. табл. 2.3).

Саме реалізація проєктів в закладі освіти направлених на популяризацію принципів та цінностей демократії, застосування активних методів навчання, можливості професійного розвитку та вільного вибору є вагомим внеском у розвиток демократичного освітнього середовища.

Враховуючи вищезазначене нами розроблені рекомендації щодо практичних дій в напрямку розвитку сталих рівнів демократичної взаємодії учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти за другим Інструментом «Освіта для демократичного громадянства і прав людини в освітньому процесі», які відображені нами у таблиці (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рекомендації щодо демократичних змін за II Інструментом

Принципи та підходи	Практичні дії
Наскрізний підхід	розвиток громадянських компетентностей через реалізацію проблемно-орієнтованого навчання
Активні методи навчання	використання в педагогічній практиці
Конструктивний діалог	в рамках закону враховувати думку всіх учасників освітнього процесу
Умови для ефективної участі	створення умов для ефективної участі в освітньому процесі на основі індивідуальних особливостей
Професійний ріст	мотивувати педагогів до вдосконалення професійних компетентностей, використання сучасних методів навчання.

Як бачимо з вищезазначеного, характерними особливостями сталих рівнів за другим Інструментом є: наскрізне планування, яке дозволяє створити цілісну систему в якій зв'язуються всі аспекти освітнього процесу; інтеграція

елементів освіти для громадянського суспільства у вивченні предметів, таких як історія, література, правознавство та ін.

Наразі, активні методи навчання важливі для розвитку громадянських компетентностей здобувачів освіти, оскільки стимулюють активну участь, критичне мислення, співпрацю, що є основою розвитку демократичних цінностей. Тому, вважаємо доцільно розробити систему методів, які можна використовувати для досягнення цієї мети. Отже, нами запропоновано кілька активних методів, які відображені у схемі (див. рис. 3.2).

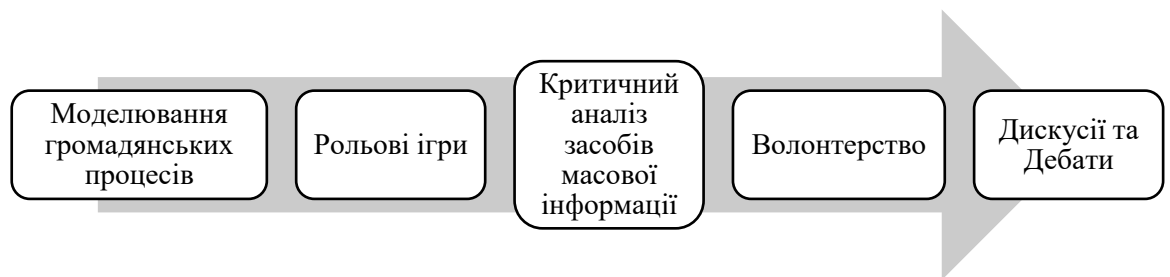

Рис. 3.2. Активні методи навчання

Тож, наведені вище методи дозволяють розвивати у здобувачів практичні навички демократичної участі в освітньому середовищі та знадобляться їм в сучасному суспільстві. В даному разі, вважаємо доцільно зауважити, що це далеко не повний перелік активних методів але нами окреслено на нашу думку важливі методи. Отже, метод дискусій та дебатів сприяє розвитку учнівської виправданості та аргументації; моделювання громадянських процесів дозволяє учням відчути як функціонує демократичний процес під час виборів, засідань, голосувань; рольові ігри в яких учні можуть виконувати різні ролі в сценарії, що стосується демократичного врядування, наприклад гра «Місто громадян» – імітація міста, де учні можуть відігравати ролі громадян, представників влади та активістів; метод критичного аналізу засобів масової інформації навчає учнів аналізувати новини, статті та інші джерела та дає первинні навички фактчекінгу; відчуття соціальної відповідальності та громадянської активності дає участь у різних заходах волонтерського спрямування.

В даному контексті доцільно визначити рекомендації щодо розвитку демократичних цінностей серед педагогів та батьків.

Тож, для педагогів ключовими аспектами створення демократичного оточення є: організація регулярних нарад та групових обговорень з питань, що стосуються освітнього процесу, створення умов для професійного розвитку через проведення семінарів, тренінгів, забезпечення доступу до ресурсів та методик та запровадження системи менторства.

Провідні активності в роботі з батьками в контексті дослідження є: забезпечення відкритої інформації та відкритому обміну думками, активізація батьків в роботі шкільних асоціацій та груп, проведення семінарів та воркшопів для батьків з розвитку громадянських компетентностей, створення демократичних груп для обговорення важливих питань та забезпечити місце для відгуків з метою зворотнього зв'язку.

Слід зауважити, що дані рекомендації сприятимуть формуванню свідомих, відповідальних та активних громадян за умови цілісного підходу в розбудові демократичної взаємодії між учасниками освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

З іншого боку, важливим елементом практичного досвіду демократичної участі для всіх учасників освітнього процесу є партнерська взаємодія з громадою. Тому, сталі рівні за третім Інструментом «Зв'язки, партнерство та співпраця з місцевою громадою» враховують розвиток критичного розуміння середовища, громадянської свідомості, співпраці на партнерських засадах, відповідальності за прийняття колективного рішення.

Таким чином, нами запропоновано ряд практичних дій щодо розвитку сталих рівнів демократичних цінностей за третім Інструментом, які відображені у таблиці (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

Рекомендації щодо демократичних змін за III Інструментом

Принципи та підходи		Практичні дії
ВЗАЄМОДІЯ	Громадські організації	організовувати різні активності із залученням громадських організацій: ярмарки, тренінги тощо; залучати педагогів як експертів, а учнів та батьків як волонтерів.
	Органи місцевої влади	ініціювати екскурсії, дні відкритих дверей для вивчення, того як працює система влади; залучати представників влади до «відкритого мікрофону»; спільні заходи: проекти, благоустрій.
	Представники бізнесу	організовувати зустрічі з представниками бізнесу, дні відкритих дверей, соціальні компанії, тренінги з демократичного громадянства.

Зауважимо, що важливо щоби вищезазначені активності між школою та громадою відбувалися на основі демократичної взаємодії, поваги до прав людини та мали за мету співпрацю заради спільного результату.

Вважаємо доцільно визначити ряд заходів для впровадження цього Інструмента в освітньому середовищі, приклади нами відображені у схемі (див. рис. 3.3).

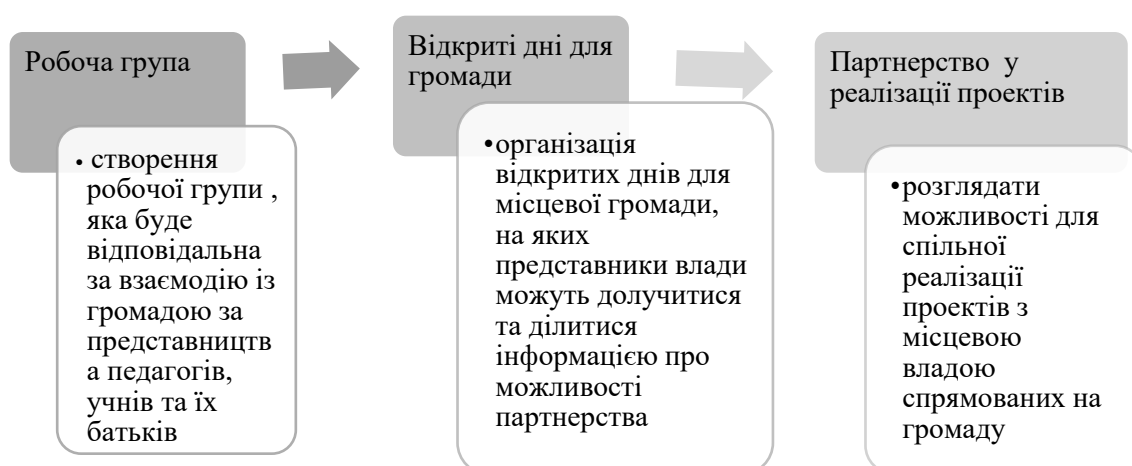

Рис. 3.3. Активності спрямовані на розвиток зв'язків з громадою

Так, відображені вище заходи сприятимуть співпраці між закладом освіти та місцевою владою, вдосконаленню якості освіти та взаєморозумінню прагнення до спільної мети.

Підсумовуючи, з метою узагальнення, окреслимо ряд практичних рекомендацій щодо популяризації демократичних цінностей та демократизації освітнього середовища закладу загальної середньої освіти який прагне до сталих рівнів розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу:

- створення груп з громадської участі з представництвом здобувачів, педагогів, батьків і адміністрації для спільного обговорення і впровадження ініціатив та заходів спрямованих на підвищення громадянської участі;
- організація тематичних днів та заходів присвячених громадянській освіті, де здобувачі можуть взяти участь у дискусіях, громадянських проектах тощо;
- участь у громадських проектах, таких як благоустрій, екологічні акції та ініціативи;
- впровадження уроків громадянської освіти з метою обговорення громадянських питань та проблем;
- створення буклетів, плакатів, відео про демократію та демократичні цінності для популяризації серед учасників освітнього процесу;
- залучення здобувачів та педагогів до роботи громадських організацій чи ініціатив, які сприяють розвитку громадянської активності;
- підтримувати місцеві проекти та ініціативи, які пропагують демократичні цінності в суспільстві.

Отже, ці практичні рекомендації допоможуть не лише популяризувати, але й реально впровадити сталі рівні розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти, роблячи освіту більш відкритою, гнучкою та громадянськи орієнтованою.

Висновки до розділу 3

Таким чином, нами розроблені рекомендації щодо сталих рівнів розвитку демократичних цінностей за кожним з трьох Інструментів та

рекомендації для класних керівників задля здійснення педагогічної діяльності в напрямку побудови демократичного середовища в класному колективі. Окреслені ряд принципів, підходів та практичних дій щодо демократизації освітнього середовища та популяризації демократичних цінностей серед учасників освітнього процесу.

В свою чергу, окреслені ряд важливих напрямів в роботі з учнівським самоврядуванням, наведені приклади активних методів навчання та обґрунтовано доцільність їх застосування та запропоновані активності спрямовані на розвиток зв'язків із громадою.

Отже, зазначимо, що заходи з демократизації освітнього середовища в закладі освіти активізують активність учасників освітнього процесу, сприяють розвитку культури поваги до інших точок зору, толерантності, шліфують лідерські якості. Демократична взаємодія сприяє розвитку інновацій та креативності серед здобувачів та педагогів та створює сприятливі умови для партнерства та підтримки у співпраці з громадою. Загалом, впровадження демократичних цінностей в освітньому процесі сприяє розвитку відкритого, справедливого та гармонійного середовища, де кожен учасник має можливість проявити свою громадянську позицію.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Досліджено «демократичні цінності» як феномен в науковій літературі та обґрунтовано їх функціональне значення.

Відтак, феномен «демократичні цінності» в науковій літературі визначається як система цінностей, принципів та ідеалів, що зумовлюють демократичний політичний, соціальний та культурний лад суспільства. Ці цінності визначаються як основні складові елементи демократії та відображають ключові принципи, які лежать в основі демократичного устрою та розглядаються з кількох аспектів: акцентуються на захисті прав і свобод людини як найвищої цінності, визначають рівність перед законом, свободу слова, толерантність до іншої думки, виховують культуру взаєморозуміння та діалогу, задля конструктивного вирішення конфліктів та прийняттю рішень. Також, демократичні цінності допомагають формувати громадянський свідомий вибір, заснований на інформованості та розумінні політичних і соціальних процесів і впливають на створення освітнього середовища закладу освіти за принципами демократичної взаємодії.

Обґрунтовано ряд підходів в управлінні закладом загальної середньої освіти та зроблено акцент на партисипативному підході. Таким чином, партисипативний підхід в управлінні закладом загальної середньої освіти включає залучення всіх учасників освітнього процесу до прийняття рішень та співуправління. Впровадження демократизації освітнього середовища через партисипативний підхід має на меті забезпечення відкритості, взаємодії та громадянської участі в управлінні освітнім процесом на основі рівноправної можливості для всіх учасників вільно висловлювати свої думки, сподіваючись на конструктивну критику та діалог, забезпечення прозорості та відкритої інформаційної взаємодії, організації відкритих громадських форумів, залучення здобувачів до участі в учнівських радах, впровадження механізмів для збору та аналізу зворотного зв'язку від учасників освітнього процесу та забезпечення доступу до інформації про управлінські рішення.

Емпірично досліджено організаційні основи управління розвитком демократичних цінностей учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти. Дослідження відбувалося шляхом проведення спостереження за педагогічною діяльністю педагогів які входять до методичного об'єднання класних керівників та діагностування рівнів демократичних цінностей учнів, педагогів та батьків Опорного закладу Миколаївського ліцею з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Бородінської селищної ради, Болградського району Одеської області.

Тож, аналізуючи результати спостереження дійшли висновку, що класні керівники виконують ключову роль у розвитку демократичних цінностей серед учнів та їх батьків. Демократизація взаємодії з класним колективом відбувається через створення позитивного та сприяючого навчального середовища, а саме: забезпечення відкритості та довіри в класі, вирішення спільних питань через відкриті обговорення та процес голосування, сприяння розвитку лідерських якостей учнів, навчати вирішувати конфлікти шляхом взаєморозуміння та пошуку компромісів, залучення батьків до життя класу та розвивати партнерські відносини.

Відтак, розроблені рекомендації щодо роботи з класними керівниками з метою мотивування до демократизації процесів взаємодії в класному колективі які зорієнтовані на заохочення, підтримку, мотивацію до впровадження демократизації в роботі з класним колективом, визнання успіхів та підтримку ініціатив.

Проведено діагностування рівня розвитку демократичних цінностей учнів, педагогів та батьків. Розроблені анкети за допомогою Google-форм, питання яких розкривають стандарти за кожним Інструментом. Зроблений ґрунтовний аналіз результатів діагностування який виявив часткові та поглиблені рівні розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу.

Розроблені рекомендації щодо впровадження сталих рівнів розвитку

демократичних цінностей за кожним Інструментом окремо. Визначено ряд практичних кроків та дій для втілення демократичних процесів в освітньому середовищі.

При розроблені рекомендацій з акцентована увага на розвитку сталих рівнів демократичних цінностей в роботі з учнівським самоврядуванням яке визначено як важливий елемент для побудови демократичних процесів освітньої взаємодії.

Обґрунтовано доцільність впровадження в освітньому процесі активних методів навчання таких як: моделювання громадянських процесів, рольові ігри, критичний аналіз засобів масової інформації, волонтерство, дискусії та дебати.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що впровадження демократичних процесів в закладі загальної середньої освіти, який прагне сталих рівнів розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу, вимагає спільних зусиль адміністрації, педагогів, здобувачів та їх батьків. Саме за умови спільних дій можливе створення сприятливого середовища для розвитку демократичних цінностей учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беремо участь в демократії. Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи Volume (IV) з серії «Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини у шкільній практиці: навчальні приклади, поняття, методи та моделі». URL : <https://www.living-democracy.com/uk/edc-hre-material/legal-texts/>
2. Бусель В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови : Київ, 2009. 1736 с.
3. Григорук Н. Демократичні цінності суспільства. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теор. аналіз та практ. досвід : збірник тез III Міжнародної наук. практ. конф. Тернопіль : Вектор, 2021. с. 80–83.
4. Головатий М.Ф. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
5. Демократичне врядування в школах : посібник / Е. Бекман і Б. Траффорд. пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко; заг. ред. укр. версії Н. Г. Протасова. Київ : НАДУ, 2009. 100 с.
6. Демократична школа : практ. посіб. / М. Рафальська та ін. Європейський центр імені Вергеланда, 2019. 36 с.
7. Демченко О. П. Створення культурно-освітнього простору для розвитку соціальної обдарованості молоді в регіональному контексті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. 45-те вид. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 19–25.
8. Досліджуємо права дітей. Дев'ять коротких проектів для учнів 1-9 класів середньої школи Volume (V) з серії «Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини у шкільній практиці: навчальні приклади, поняття, методи та моделі» URL : <https://www.living-democracy.com/uk/edc-hre-material/legal-texts/>

9. Європейська конвенція з прав людини. З поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12 та 13 від 1 чер. 2010 року, ст. №9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

10. Жебровська К. А. Правові цінності у взаємодії правових систем : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 222 с.

11. Живемо в демократії. Плани уроків з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів Volume (III) з серії «Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини у шкільній практиці: навчальні приклади, поняття, методи та моделі» URL : <https://www.living-democracy.com/uk/edc-hre-material/legal-texts/>

12. Зростаємо у демократії. Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини Volume (II) з серії «Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини у шкільній практиці: навчальні приклади, поняття, методи та моделі» URL: <https://www.living-democracy.com/uk /edc-hre-material/legal-texts/>

13. Калюжна Н., Стецюк І. Інструменти впровадження громадянської освіти у демократичній школі : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2021. 220 с.

14. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. Київ : «ВАІТЕ», 2016. 52 с.

15. Ключко К., Колесник Л. Громадянська освіта : мистецтво творити зміни . Київ : Компринт, 2020. 74 с.

16. Колісніченко Н., Коваль Г. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. Вип. 3(84). Одеса, 2021. С. 105–110.

17. Конвенція про права дитини : ООН: від 20.11.1989 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

18. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 #Text>

19. Коханова О. П. Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Херсон*, 2015. №3. С. 108–112.
20. Кривонос О. Виховання демократичних цінностей школярів через учнівське самоврядування. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2019. №10. С. 151–158.
21. Куц Г. М. Демократичні принципи в освітньому процесі: політикокультурний контекст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. №2. С. 46–56.
22. Лимар Ю. М., Демченко О. П., Турчина І. С. Використання філософського діалогу у формуванні навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 16. Т.1. С. 110–114.
23. Мармаза О. Аксіологічний контент управлінських інновацій. *Педагогічний дискурс*, №30. 2021. С. 63–68. URL: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.30.08>
24. Мартинець Л. Управлінська діяльність керівника навчального закладу : навч. посібн. Вінниця, 2018. 196 с.
25. Методична збірка для використання в освітньому процесі для 5–11 класів за результатами проекту «SIMSchool – симуляційні ігри для вивчення прав людини», що реалізується ГО «CRISP» і ГО «ЕдКемп Україна» у партнерстві з Європейським Союзом. Харків : «Дім Реклами», 2021. 220 с.
26. Мій Парламент: розумію і впливаю. Методичний посібник з громадянської парламентської просвіти для роботи з дітьми та молоддю / Гриньова М. та ін. ; за редакцією Парашенко Л. Київ, 2020. 96 с.
27. Навчання демократії. Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини Volume (VI) з серії «Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини у шкільній практиці: навчальні приклади, поняття, методи та моделі» URL: <https://www.living-democracy.com/uk/edc-hre-material/legal-texts/>
28. Назаренко Г. А. Теорія і практика виховання культури демократизму

учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ...
док. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2016. 53 с.

29. Назаренко Г. А. Сайт «Вчимося демократії разом!» як віртуальний центр інформаційно-комунікаційного простору для виховання культури демократизму старшокласників : Матеріали V Міжнар. фестивалю педагогічних інновацій, (18-19 вересня 2013р.). Черкаси, 2013. С. 66–69.

30. Освіта для демократичного громадянства : посібник / Р. Голлоб та ін.; заг. ред. укр. версії Н. Протасова. Київ : НАДУ, 2009. 92 с.

31. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 7 клас; наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. Київ : ФОП Савісько І. С., 2017. 188 с.

32. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 8 клас; наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. Київ : ФО-П Савісько І. С., 2017. 168 с.

33. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 9 клас; наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. Київ : ФО-П Савісько І. С., 2017. 164 с.

34. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 10 клас; наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. Київ : ФО-П Савісько І. С., 2017. 140 с.

35. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 11 клас; наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. Київ : ФО-П Савісько І. С., 2017. 132 с.

36. Основи політології : навч. пос. / Щедрова Г. та ін. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2005. 170 с.

37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 р. № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text>

39. Про організацію виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 24.09. 2023 р. № 1/12702-23. Київ. 2023. 20 с.

40. Ремех Т. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : метод. Київ : КОНВІ ПРИНТ. 2021. 222 с.

41. Силадій І. Основні фактори формування демократичних цінностей молоді: наук. запис. «Педагогіка». Запоріжжя, 2018. Вип. 140. С. 194–204.

42. Скажи своє слово: посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті (укр. вид.). Страсбург ; Біла Церква : Рада Європи ; Час Змін Інформ, 2016. URL: <https://rm.coe.int/have-your-say-manualukr/1680789a84>.

43. Управління закладом освіти : підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С. Г. Немченко та ін. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ : БДПУ, 2022. 506 с.

44. Хартія Ради Європи: з освіти для демокр. громад-ва і прав людини / за станом на жовтень 2010 р. Рада Європи. 2010. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charteroneducation-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>.

45. Цехмістров І. І., Перець І. П. Про бюджет. *Дослідження проблем в Україні очима молодих вчених* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (3–4 берез. 2016 р.) Запоріжжя, 2016. С. 50–53.

46. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти. В. Андрущенко. Вища освіта України. Київ, 2015. № 3. С. 5–13.

47. Шелюк Л. Демократизація освіти як принцип її реформування в

Україні. Київ : Гілея, 2015. вип. 94. С. 281–284.

48. Ярова О. Тенденції упровадження європейського виміру у початкову освіту Євросоюзу. порів.-пед. студії № 4. 2013. С. 63–72. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppstud2013412>.

49. Biseth H. Norwegian Teacher Educators' Attentiveness to Democracy and their Practices. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 2018. P. 26–42. URL: <https://doi.org/10.26803/ijlter>.

50. Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Council of Europe. 2016. URL: <https://rm.coe.int/16806ccc07>

51. Coste D. and Cavalli M. Education, mobility, otherness: the mediation function of schools. Language Policy Unit, Council of Europe, Strasbourg. 2015. 71 p.

52. Council of Europe. Competences for democratic culture: living together as equals in culturally diverse democratic societies. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2016. URL: www.coe.int/en/web/education/

53. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Volume 1. Context, concepts and model. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018. 89 p.

54. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Volume 2. Descriptors of competences for democratic culture. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018. 65 p.

55. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Volume 3. Guidance for implementation. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018. 129 p.

56. Helskog Guro Hansen. Philosophising the Dialogos Way to ward Wisdom in Education. Between Critical Thinking and Spiritual Contemplation. London : Routledge Publishing Ltd. 2020. 272 p.

57. EC-CoE Youth Partnership, Guidelines for intercultural dialogue in nonformal learning/education activities. European Commission and Council of

Europe. 2014. URL: <http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/8492613/ICD2014.pdf/73add476-4e8e-4522-8fb5-67df5e4ccfc8>.

58. Leuders T. *Qualitat im Mathematikunterricht der Sekundarstufe I und II*. Cornelsen, Berlin, 2001. 240 p.

59. Soland J., Hamilton L. S. and Stecher B. M. *Measuring 21st century competencies: guidance for educators*. Asia Society, New York. 2013. URL: <http://asiasociety.org/files/gcen-measuring21cskills.pdf>

60. *Tolerance of ambiguity Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Council of Europe. 2016. 77 p.

61. Waghid, Yusef. *Pedagogy Out of Bounds: Untamed Variations of Democratic Education*. 2014. 122 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма

спостереження за роботою педагогів, які входять до методичного об'єднання класних керівників закладу загальної середньої освіти

Об'єкт спостереження: педагогічні працівники методичного об'єднання класних керівників закладу загальної середньої освіти.

Предмет спостереження: готовність класних керівників до демократичної взаємодії в освітньому процесі під час педагогічної діяльності.

Мета спостереження: визначити рівень готовності класних керівників до демократичної взаємодії у виховному процесі з метою розвитку демократичних цінностей у здобувачів закладу загальної середньої освіти.

Завдання спостереження:

1. Визначити рівень готовності педагогів до демократичної взаємодії.
2. Спостерігати за організацією та здійсненням заходів щодо розвитку демократичних цінностей в учнів.
3. Зробити висновки на підставі результатів спостереження та розробити рекомендації.

План спостереження:

1. Спостереження за розробкою класними керівниками планів виховної роботи в класному колективі.
2. Спостереження за роботою класних керівників з учнівським та батьківським колективами.
3. Підведення підсумків та розроблення рекомендацій.

Анкета для учня/учениці
Шановний учню! / Шановна ученице!

Просимо Вас долучитися до дослідження з метою виявлення рівня сформованості демократичних цінностей в діяльності Вашого закладу освіти. Ваша участь у цьому дослідженні є дуже важливою.

Повага до людської гідності, рівність та партнерство – це насамперед цінності, якими ми керуємося у стосунках з іншими, але щоб вони працювали у суспільстві треба починати зі школи. Анкета анонімна.

Щиро вдячні за відповіді на всі запитання анкети.

1. Вкажіть Вашу стать: чоловіча; жіноча
2. Укажіть Ваш заклад освіти _____
3. Оберіть тип Вашого закладу : опорна школа філія
4. Укажіть клас в якому Ви навчаєтеся : 9 клас 10 клас 11 клас
5. З яким настроєм Ви, зазвичай, йдете до ліцею?
 - в піднесеному, з радістю;
 - здебільшого неохоче;
 - здебільшого охоче;
 - не хочу ходити до школи.
6. Як Ви оціните за 4-бальною шкалою (1 – дуже погано ... 4 – відмінно)
 - Облаштування території навколо школи
 - Чистота навчальних кабінетів
 - Чистота туалетних кімнат
 - Чистота їдальні (у разі наявності)
 - Чистота у спортивній залі (у разі наявності)
 - Температурний режим у школі
 - Обуштування території навколо школи
 - Чистота навчальних кабінетів
 - Чистота туалетних кімнат
 - Чистота їдальні (у разі наявності)
 - Чистота у спортивній залі (у разі наявності)
 - Температурний режим у школі
7. Як Ви почуваетесь у ліцеї?

- мені цілком безпечно та психологічно комфортно;
- мені в основному безпечно та психологічно комфортно;
- здебільшого не почувуюся в безпеці, мені психологічно некомфортно;
- не почувуюся в безпеці, мені психологічно некомфортно;

Інше: _____

8. Чи задовольняє розклад занять у ліцеї?

- так, цілком задовольняє;
- переважно задовольняє;
- переважно не задовольняє;
- цілком не задовольняє.

9. Чи можете Ви впливати на облаштування шкільного простору?

- так ні

10. Як би ви хотіли облаштувати шкільний простір? _____

11. Чи є в закладі приміщення для зустрічей та дискусій? так ні

12. Чи туалетні кімнати забезпечують належну інтимність та безпеку?

- так ні

13. Чи інформують Вас учителі, керівництво школи щодо правил охорони праці, техніки безпеки під час занять, пожежної безпеки, правил поведінки під час надзвичайних ситуацій?

так, регулярно, із залученням спеціальних служб (державної служби з надзвичайних ситуацій та інші);

- так, регулярно вчителі інформують під час проведення навчальних занять;
- у поодиноких випадках;
- не інформують взагалі.

14. Що із нижче зазначеного використовується під час навчання та позаурочних заходів: (Постійно, Часто, Іноді, Ніколи)

- Лабораторне обладнання;
- Мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектори, телевізори) ;
- Комп'ютерна техніка та програми та/або гаджети;
- Інтернет;
- Візуалізація корисної інформації (карти, графіки, формули тощо) ;
- Наочність (муляжі, моделі, макети, гербарії, колекції) ;

- Спортивна зала/спортивний майданчик;
- Спортивний інвентар (м'ячі, обручі, гімнастична стінка, канат, ракетки, гімнастичні палиці, скакалки тощо) ;
- Лабораторне обладнання;
- Мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектори, телевізори) ;
- Комп'ютерна техніка та програми та/або гаджети;
- Інтернет;
- Візуалізація корисної інформації (карти, графіки, формули тощо) ;
- Наочність (муляжі, моделі, макети, гербарії, колекції) ;
- Спортивна зала/спортивний майданчик;
- Спортивний інвентар (м'ячі, обручі, гімнастична стінка, канат, ракетки, гімнастичні палиці, скакалки тощо) .

15. Звідки Ви отримуєте інформацію про те, що таке булінг, інші форми насильства?

- від класного керівника, вчителів;
- від психолога/соціального педагога;
- з інтернету, соціальних мереж;
- з інформаційних стендів школи;
- із вебсайту школи;
- від батьків;
- від однолітків, друзів;
- від працівників поліції та соціальних служб, які виступали в школі;
- нічого про це не знаю.

16. Чи траплялося з Вами за останній рік у школі або за її територією на регулярній основі щось із наступного: психологічне насильство (крик, залякування, тролінг, маніпуляції, приниження, кепкування)?

- так; ні.

17. Якщо так, то від кого зазнавали психологічного насильства? (можливо обрати декілька варіантів відповідей):

- директор;
- заступник(и) директора;
- класний керівник;

- учителі;
- однокласники;
- інші учні школи;
- технічний персонал школи;
- батьки інших учнів;

18. Керівництво ліцею доступне та відкрите до спілкування (коли у Вас є якась пропозиція або проблема, Ви можете прийти до директора та поспілкуватися)?

- так;
- переважно так;
- переважно ні;
- ні.

19. У Вашій школі ліцеї розроблені правила поведінки? Чи ознайомлені Ви з ними та дотримуєтеся їх?

- так, правила розроблені, оприлюднені, я ознайомлений та їх дотримуюся;
- так, правила розроблені, оприлюднені, але я їх не дотримуюся;
- правила не розроблені, але я дотримуюся загальних правил культури поведінки;
- мені нічого про це невідомо.

20. Чи дотримані Ваші права у закладі освіти?

- так; переважно ні;
- переважно так;
- ні

21. Інформує Вас заклад про те, як безпечно користуватися Інтернетом?

- так, кожної чверті проводяться інформаційні заходи (під час навчальних занять, позакласних заходів);
- так, проводяться лише під час уроків інформатики або лише під час позакласних заходів;
- так, у поодиноких випадках проводиться робота щодо попередження кібербулінгу та безпечного використання мережі Інтернет;
- жодних заходів не проводилося;

22. Наскільки Ви погоджуєтеся з наступними твердженнями (1–так, 2– переважно так, 3– переважно ні, 4– Ні)

- учителі мене підтримують;
- учителі вірять у мене і мої успіхи;
- учителі мене поважають;
- на моє прохання вчителі мені допомагають;
- учителі мене підтримують;
- учителі вірять у мене і мої успіхи;
- учителі мене поважають;
- на моє прохання вчителі мені допомагають.

23. У який спосіб Ви отримуєте інформацію про критерії оцінювання результатів Вашого навчання (підстави виставлення оцінок)?

- від учителів на початку навчального року або семестру;
- під час виконання різних видів робіт на уроках;
- через електронну пошту, месенджери;
- тільки у разі звернення до вчителя;
- не отримую, навіть у разі звернення до вчителя;
- користуюсь інформацією з інтернету;
- у жоден із зазначених способів не отримую.

24. На Ваш погляд, наскільки об'єктивно на Ваш погляд вчителі оцінюють Ваші результати навчання (1 – дуже погано....4 – відмінно):

- справедливо і об'єктивно;
- неупереджено;
- доброчесно;
- справедливо і об'єктивно;
- неупереджено;
- доброчесно.

25. На Ваш погляд, наскільки доступно вчителі пояснюють та аргументують виставлення оцінок?

- учителі ще до початку оцінювання завжди пояснюють, за що я можу отримати ту чи іншу оцінку, а після оцінювання завжди її обґрунтовують;
- учителі, в переважній більшості, пояснюють вимоги до оцінювання, аргументують оцінку лише на моє прохання;

вчителі дуже рідко попередньо пояснюють вимоги до оцінювання, не завжди аргументують оцінку навіть на моє прохання;

вчителі ніколи не пояснюють вимоги до оцінювання, відмовляються обґрунтувати виставлену оцінку, навіть на моє прохання.

26. Чи здійснюєте Ви самооцінювання результатів своєї роботи під час занять?

так, постійно; дуже рідко;

здебільшого, так; ніколи.

27. В яких формах Ви, як правило, отримуєте зворотній зв'язок від вчителів щодо результатів Вашого навчання: (Від усіх вчителів Від більшості вчителів Від окремих вчителів У поодиноких випадках)

пояснення та аргументація виставлених оцінок;

аналіз допущених помилок;

визначення шляхів покращення результатів навчання;

заохочення до подальшого навчання;

пояснення та аргументація виставлених оцінок;

аналіз допущених помилок;

визначення шляхів покращення результатів навчання;

заохочення до подальшого навчання.

28. Ваша думка вислуховується і враховується вчителями під час проведення навчальних занять?

так, враховується з більшості навчальних предметів;

враховується з окремих навчальних предметів;

більшість вчителів нав'язують свою думку як єдино правильну;

думка учнів практично не враховується.

29. Укажіть твердження, з яким Ви найбільше погоджуєтесь:

я відповідально ставлюсь до навчання, усвідомлюю його важливість для подальшого життя, моя школа цю відповідальність розвиває;

я відповідально ставлюсь до навчання, усвідомлюю його важливість для подальшого життя, але школа цю відповідальність не розвиває;

освітній процес у моїй школі не сприяє відповідальному ставленню до навчання, відповідально ставлюся до вивчення деяких предметів;

вважаю, що школа не готує випускника до життя, тому у мене відповідальність за результати навчання відсутня.

30. Чи проводяться з Вами бесіди про важливість дотримання академічної доброчесності: неприпустимість списування та плагіату, необхідності вказувати джерела інформації, які використовуються тощо? (можливо обрати декілька варіантів відповідей)

- так, регулярно проводяться;
- так, але нерегулярно;
- тільки на початку навчального року;
- подібні заходи не проводились;
- не розумію, про що йдеться.

31. Які суспільно-корисні справи в громаді, реалізовані в ліцеї у продовж останніх двох років? _____

32. Оберіть питання, у вирішенні яких Ви брали участь? (можливо обрати декілька варіантів відповідей)

- оформлення та дизайн навчальних кабінетів та інших приміщень;
- визначення профілю навчання;
- визначення курсів за вибором і факультативів;
- режим роботи школи;
- тематика гуртків;
- дозвілля;
- моя думка не враховувалась щодо жодного із варіантів.

33. В яких ініціативах (заходах, проєктах, подіях тощо) Ви берете участь? (Постійно, Часто, Іноді, Ніколи)

- які організуються в класі;
- які стосуються усієї школи;
- ініціативи на рівні громади (району, міста/села, області);
- які організуються в класі;
- які стосуються усієї школи;
- ініціативи на рівні громади (району, міста/села, області).

34. Найчастіше участь у вищезазначених заходах Ви брали:

- за власною ініціативою;

- за ініціативи однокласників;
- з ініціативи класного керівника;
- з ініціативи керівництва школи;
- за примусом.

35. Які позаурочні заходи організуються у школі? (можливо обрати декілька варіантів відповідей)

- екскурсії;
- майстер-класи;
- пікніки на природі;
- походи в кіно;
- спортивні свята;
- відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв, виставок тощо;
- інше (вкажіть, що саме) _____

36. Через які форми Вас інформують про ставлення до корупції? (можливо обрати декілька варіантів відповідей)

- навчальні заняття;
- позаурочні заходи;
- бесіди;
- бесіди із запрошенням гостей;
- через електронні ресурси;
- через індивідуальну роботу;
- практично не інформують.

Дякуємо за Ваші відповіді

"Учнівське самоврядування"

Шановний учню! / Шановна ученице!

Просимо Вас долучитися до дослідження з метою виявлення рівня сформованості демократичних цінностей в діяльності Вашого закладу освіти. Ваша участь у цьому дослідженні є дуже важливою.

Повага до людської гідності, рівність та партнерство – це насамперед цінності, якими ми керуємося у стосунках з іншими, але щоб вони працювали у суспільстві треба починати зі школи. Анкета анонімна.

Щиро вдячні за відповіді на всі запитання анкети.

1. У Вашому ліцеї функціонують органи учнівського самоврядування?
 - так ні
2. Хто виступав ініціатором створення учнівського самоврядування?
 - адміністрація закладу; група учнів; інше.
3. Який головний документ регулює діяльність органів учнівського самоврядування?
 - наказ директора; план роботи;
 - статут органів учнівського самоврядування.
4. Коли були останні вибори органів учнівського самоврядування?
 - в минулому навчальному році; в новому навчальному році;
 - понад 2 роки тому.
5. Чи залучалось учнівське самоврядування Вашого закладу до вирішення питань діяльності закладу освіти?
 - так, позиція учнівського самоврядування враховується при вирішенні питань діяльності закладу;
 - так, але позиція учнівського самоврядування не враховується при вирішенні питань діяльності закладу;
 - питань діяльності закладу;
 - не залучалось.
6. Чи залучаються члени учнівського самоврядування Вашого закладу до розроблення: (так , ні)
 - стратегії розвитку закладу освіти;
 - річного плану роботи закладу освіти;
 - плану проведення культурно-спортивних заходів;
 - освітньої програми закладу освіти;
 - річного навчального плану закладу освіти;
 - розкладу навчальних занять;
 - положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти;
 - положення про академічну доброчесність у закладі освіти;

- плану заходів із запобігання та протидії булінгу;
- правил поведінки в закладі освіти;
- стратегії розвитку закладу освіти;
- річного плану роботи закладу освіти;
- плану проведення культурно-спортивних заходів;
- освітньої програми закладу освіти;
- річного навчального плану закладу освіти;
- розкладу навчальних занять;
- положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти;
- положення про академічну доброчесність у закладі освіти;
- плану заходів із запобігання та протидії булінгу;
- правил поведінки в закладі освіти.

7. Які проєкти, ініційовані учнівським самоврядуванням запроваджуються у Вашому закладі освіти?

- екологічної спрямованості;
- спортивні;
- культурно-просвітницькі;
- благодійні;
- освітні;

Інше _____

8. Чи вивчалась потреба учнів Вашого закладу щодо забезпечення комфортного освітнього середовища та необхідного обладнання?

- так ні

9. Як забезпечує учнівське самоврядування виконання правил поведінки у Вашому закладі?

- проводимо роз'яснювальну роботу;
- долучаємо учнів до розробки, внесення змін до правил;
- силами учнівського самоврядування здійснюємо постійний моніторинг;
- виконання правил;
- не впливаємо на забезпечення виконання правил;
- нічого не знаємо про такі правила.

Дякуємо за Ваші відповіді!

Шановні педагоги!

Просимо Вас долучитися до дослідження з метою виявлення рівня сформованості демократичних цінностей в діяльності Вашого закладу освіти. Ваша участь у цьому дослідженні є дуже важливою. Повага до людської гідності, рівність та партнерство – це насамперед цінності, якими ми керуємося у стосунках з іншими, але щоб вони працювали у суспільстві треба починати зі школи. Анкета анонімна.

Щиро вдячні за Ваші відповіді на всі запитання анкети.

1. Укажіть заклад освіти в якому Ви працюєте

2. Які дисципліни викладаєте? _____

3. Оберіть кількість років Вашого педагогічного стажу роботи?

- менше 3-х років;
- від 3-х до 10-ти років;
- від 10-ти до 20-ти років;
- понад 20 років.

4. Які внутрішні документи регулюють роботу ліцею? _____

5. Які головні цінності закріплені в кожному з цих документів? _____

6. Якими демократичними принципами керується ліцей у своїй діяльності?

7. На якому рівні Ви здійснюєте планування педагогічної діяльності?

- розробляю навчальну програму з предмету (курсу) ;
- розробляю календарно-тематичний план (далі – КТП) на основі навчальної програми;
- використовую готові КТП;
- не здійснюю планування.

8. Чи відчуваєте Ви втручання керівництва закладу освіти у процес розроблення КТП?

- так
- ні

9. Чи аналізуєте Ви ефективність КТП, його виконання та результати планування наприкінці навчального року?

- так
- ні

10. Чи приймаєте Ви участь у плануванні роботи ліцею?

- так
- ні

11. Хто приймає рішення в процесі планування?

- адміністрація закладу;
- рішення педради;
- інше.

12. Чи існують прописані у шкільних документах процедури, які гарантують участь усіх учасників шкільного процесу в прийнятті рішень?

так ні

13. У яких шкільних документах прописані процедури врядування ліцею?

14. Хто може ініціювати рішення, які стосуються різних сфер функціонування ліцею? _____

15. Чи виникала потреба внести зміни до шкільних правил чи процедур упродовж останнього року? так ні

16. Якщо так, то як це відбувалося і які мало результати? _____

17. Чи розробляєте Ви критерії оцінювання результатів навчання учнів під час проведення обов'язкових видів робіт? так ні

18. Чи розробляєте Ви критерії оцінювання результатів навчання учнів з особливими освітніми потребами під час проведення обов'язкових видів робіт? (У разі організації навчання дитини з ООП за адаптованою чи модифікованою навчальною програмою)

так ні Інше _____

19. Чи забезпечуєте Ви зворотний зв'язок щодо навчальних досягнень учня?

так ні

20. Чи доступні шкільні документи усім учасникам освітнього процесу?

так ні

21. Які медіа існують у ліцеї?

так ні

22. Які канали зворотнього зв'язку існують в закладі?

так ні

23. Яким методам навчання та виховання Ви надаєте перевагу?

24. Чи створений в закладі динамічний простір для застосування активних методів викладання?

так ні

25. Чи створені умови для професійного розвитку?

так ні

26. Чи відвідували Ви за останні два роки курси з викладання демократичного громадянства та освіти з прав людини?

так ні

27. Чи маєте Ви можливість обирати освітні платформи для підвищення професійного рівня? так ні

28. Чи були під час останньої атестації непорозуміння?

так ні

29. Чи реалізуються в закладі заходи спрямовані на громаду?

так ні

30. На вирішення яких проблем вони спрямовані? _____.

31. Чи відчуваєте Ви підтримку з боку місцевої влади?

так ні

Дякуємо за Ваші відповіді!

іноді;

ні, ніколи.

10. Ви отримуєте інформацію про критерії, правила та процедури оцінювання результатів навчання учнів?

так; переважно так; іноді; ні, ніколи.

11. Педагоги закладу освіти забезпечують зворотній зв'язок із Вами?

так; переважно так; іноді; ні, ніколи.

12. Ви задоволені організацією освітнього процесу ліцею?

так, задоволений / задоволена;
 переважно задоволений / задоволена;
 переважно не задоволений / не задоволена;
 не задоволений / не задоволена;

13.. На чю допомогу Ви найчастіше розраховуєте в ліцеї у розв'язанні проблемних ситуацій з дитиною (можливо обрати декілька варіантів відповідей)?

☐ директора;	☐ соціального педагога;
☐ заступника директора;	☐ педагогів;
☐ класного керівника;	☐ інших батьків;
☐ шкільного психолога;	☐ органів управління освітою.

14. Чи проводиться у закладі освіти робота з батьками щодо: (Постійно, Часто, Іноді, Ніколи)

попередження та зниження рівня дискримінації;
 попередження та зниження рівня насилля;
 безпечне використання мережі Інтернет;
 попередження кібербулінгу;
 попередження та зниження рівня дискримінації;
 попередження та зниження рівня насилля;
 безпечне використання мережі Інтернет;
 попередження кібербулінгу.

15. Якщо Ви звертались з приводу випадків булінгу, якою була реакція закладу:

проблема вирішувалась конструктивно і подібних випадків більше не траплялося;
 проблема вирішувалась конструктивно;
 реакція на звернення була формальною;
 звернення не розглянуте;
 я не звертався/зверталася ;
 інше (вказіть, будь ласка, що саме)
 таких випадків не було.

16. Чи ознайомлені Ви з правилами поведінки, що прийняті у закладі та дотримуєтеся їх?

ознайомлений/ознайомлена і приймаю;

- ознайомлений/ознайомена, але не приймаю;
- мене не влаштовують правила поведінки, оскільки порушують права дітей;
- нічого не знаю про правила поведінки.

17. У який спосіб Ви отримуєте інформацію про діяльність закладу освіти:
(можливо декілька варіантів відповіді)

- батьківські збори;
- інформація класного керівника;
- спільноти в соціальних мережах;
- сайт;
- інтерактивна платформа;
- важко отримати інформацію.

18. Чи порушуються Ваші права учасника освітнього процесу?

- практично не порушуються;
- інколи порушуються, але вирішуються;
- інколи порушуються і не вирішуються;
- систематично порушуються.

19. Заклад враховує думку батьків під час прийняття важливих управлінських рішень?

☐ так, завжди;	☐ переважно не враховує;
☐ частково враховує;	☐ не враховує.

20. Оберіть питання, у вирішенні яких Ви брали участь? (можливо обрати декілька варіантів відповідей)

- визначення профілю навчання;
- визначення курсів за вибором і факультативів;
- визначення вибіркового навчальних предметів (інтегрованих курсів);
- визначенні освітньої програми
- інше (вказіть, що саме) _____

21. Якого запитання не вистачає у цій анкеті? Поставте, будь ласка, собі це запитання ... _____ ... і надайте на нього відповідь

Щиро вдячні за Ваші відповіді!